

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas

Gintarė Kavaliūnaitė-Amelyushkina
Komunikacijos mokslų magistrantūros studijų programos studentė

MOTINYSTĖS ĮVAIZDIS LIETUVOS ŽINIASKLAIDOJE

MAGISTRO DARBAS

Vadovė dr. Lijana Stundžė

Vilnius, 2006

Magistro darbo lydraštis

Pildo bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autorius

Gintarė Kavaliūnaitė - Amelyushkina

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

Motinytės įvaizdis Lietuvos žiniasklaidoje

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Representation of motherhood in Lithuanian media

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad bakalauro/ magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro/ magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas kitose aukštesiose mokyklose.

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad bakalauro/ magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo bakalauro/ magistro baigiamojo darbo vadovas

Bakalauro/ magistro baigiamąjį darbą ginti

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

(data)

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Bakalauro/ magistro baigiamasis darbas įregistruotas

(instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

(data)

(instituto/ katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu

(recenzento vardas, pavardė)

(data)

instituto/ katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau.

(data)

(recenzento parašas)

Referato lapas

Kavaliūnaitė – Amelyushkina, Gintarė

Ka 652 Motinystės įvaizdis Lietuvos žiniasklaidoje : magistro darbas / Gintarė Kavaliūnaitė – Amelyushkina ; mokslinė vadovė dr. L. Stundžė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2006. – 61 lap. : lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 58 - 60 (42 pavad.).

UDK 396 (474.5)

Komunikacijos mokslas, lyčių studijos, žiniasklaidos analizė, motinystė, įvaizdis, motinystės reprezentacija, feminizmas, lygios galimybės.

Magistro *darbo objektas* - motinystės samprata Lietuvos visuomenėje. Darbo *tikslas* – iširti, kokia motinystės samprata vyrauja šių dienų Lietuvos žiniasklaidoje. Pagrindiniai darbo *uždaviniai*: analizuoti motinystės sampratos formavimąsi; atskleisti, koks vaidmuo motinystės sampratos formavime tenka reprezentacijai, iširti, koks motinystės įvaizdis kuriamas Lietuvos žiniasklaidoje; remiantis teorine medžiaga ir tyrimu nustatyti, ar keičiasi moterų ir vyrų vaidmuo vaikų priežiūroje; remiantis tyrimu nustatyti, ar tradicinė motinystės samprata Lietuvoje pergyvena transformaciją.

Naudojantis žiniasklaidos turinio kiekybinės ir kokybinės analizės *metodu* nustatyta, kad Lietuvos žiniasklaidoje dominuoja tradicinis patriarchalinis motinystės įvaizdis. Moteris skatinama vardan šeimos paaukoti savo karjerą, profesines ambicijas, atsiduoti buities rūpesčiams. Ignoruojamos motinystę lydinčios problemos, nekalbama apie motinysčių įvairovę, apie su ja susijusią prievartą, manipuliavimą; bloga fizinė ar psichinė savijauta, susijusi su motinyste, patologizuojama, paverčiama sveikatos problema, kurią reikia gydyti, kad moteris vėl galėtų virsti „gera motina“. Specialistų pasisakymuose dominuoja patriarchalinis požiūris į motinystę. Vis dar populiarus biologinis aiškinimas, kad tik moteris turi motinystės instinktą, kurio dėka ji geriau nei vyras gali pasirūpinti vaiku. Tėvo vaidmuo vaiko ugdyme suprantamas epizodiškai. Šiek tiek daugiau dėmesio tėvystei spaudoje pastaruoju metu skirta už lygias teises kovojančių organizacijų vykdomų projektų dėka. Šie tekstai – ryškus kontrastas tradiciniam tėvo vaidmens šeimoje įvaizdžiui. Tradicinis įvaizdis ypač stipriai paplitęs spausdintoje specializuotoje žiniasklaidoje. Specializuotų interneto svetainių turinio kokybinis tyrimas parodė, kad žiniasklaidos turinys

neatitinka skaitytojos – šiuolaikinės motinos – lūkesčių. Pastebimas konfliktas tarp privalomo tradicinės motinystės vaidmens ir kitokios realybės. Šiuolaikinės motinos realybė pradeda iš esmės skirtis nuo vaizduojamos žiniasklaidoje, tai kelia nepasitenkinimą savimi, nusistovėjusiu pasyviu vyro vaidmeniu šeimoje. Tai – signalai, kad žiniasklaidos kuriami įvaizdžiai atitrūkę nuo visuomenės, nėra aktualūs, kad motinoms rūpimi klausimai dažnai nutylimi arba kad jų netenkina pateikiami paviršutiniški, tradiciški atsakymai. Lyčių studijų specialistai teigia, kad gilesnės problemų analizės trūkumas stumia moteris į vienišumą, izoliaciją, užsidarymą ir savigraužą, kad tik jos vienos kaltos dėl to, kad neatitinka geros motinos standartų.

Motinystės sampratos transformacija Lietuvoje vyksta, tačiau gana lėtai ir sunkiai. Bendrai netradicinių motinystės įvaizdžių dalis žiniasklaidoje ne didėja o atvirkščiai, veikiamas specializacijos ir žiniasklaidos marketingo, mažėja. Kita vertus, pradeda atsirasti įvairesni motinystės įvaizdžiai. Netradicinės patirtys (dirbančios motinos, vaikus auginantys tėvai) analizuojamos giliau. Interneto žiniasklaidoje pasitaiko ir rimtesnių studijų motinystės klausimais, kas nepasakytina apie spausdintą žiniasklaidą. Tačiau ir pastaroji, reaguodama į ekonominius visuomenės pokyčius, kai vis daugiau moterų ima derinti šeimą su karjera, mažiau smerkia šį „netradicinį“ požiūrį.

Magistro darbas *gali būti naudingas* komunikacijos mokslų, lyčių studijų mokslininkams, dėstytojams ir studentams, organizacijoms ir asmenims, dirbantiems lygių teisių ir galimybių srityje.

TURINYS

Įvadas	(6)
1. Motinystės sampratos raida	(11)
1.1. Simbolinių motinystės galių silpnėjimas	(12)
1.2. Motinystės kaina – moters asmens tapatumo praradimas	(14)
1.3. Motinystės samprata – kultūrinė konstrukcija	(15)
2. Motinystės reprezentacija	(17)
2.1. Reprezentacijos mechanizmai	(17)
2.2. Paplitę motinystės įvaizdžiai	(19)
2.3. Žiniasklaidos kuriamų įvaizdžių įtaka	(21)
3. Motinystės įvaizdžio tyrimas Lietuvos žiniasklaidoje	(23)
3.1. Specializuotų žurnalų apie motinystę ir tėvystę tyrimas	(23)
3.1.1. Motina kaip asmenybė	(26)
3.1.2. Tėvų atsakomybė	(29)
3.1.3. Motinos įvaizdis	(32)
3.1.4. Tėvo įvaizdis	(33)
3.2. Specializuotų interneto svetainių tyrimas	(37)
3.2.1. Internetas kaip komunikacijos kanalas	(37)
3.2.2. Interneto svetainių tyrimas	(39)
a) Supermama	(41)
b) Mamos portalas	(43)
c) Takas – mamoms	(44)
d) Už gyvybę	(45)
e) Vaikas	(48)
4. Motinystės įvaizdžio žurnaluose ir interneto svetainėse palyginimas	(52)
Išvados ir pasiūlymai	(54)
Bibliografinių nuorodų sąrašas	(58)
Representation of motherhood in Lithuanian media (summary)	(61)

IVADAS

Kalbant apie lygias galimybes tarp lyčių dažniausiai minimos akivaizdžios, nesunkiai apskaičiuojamos ar įrodomos problemos: menkesnis moterų darbo užmokestis, mažiau karjeros galimybių, nelygiavertis vyrų ir moterų atstovavimas valdančiose institucijose ir kt. Europos Sąjungos „Nediskriminavimo ir lygių galimybių visiems“ strategijoje išskiriamos keturios sritys, kurios, kaip nustatyta, daro didžiausią poveikį lygių galimybių įgyvendinimui: asmens teisės, pripažinimas, reprezentacija ir pagarba. Paprastai didesnio dėmesio sulaukia viešosios sferos sritys – darbo vieta, valdžios institucijos. Įtvirtinti lygias galimybes privačioje sferoje, šeimoje – dar sudėtingesnis uždavinys. Lygių galimybių privačioje sferoje padėtis yra labai svarbi jau vien dėl to, kad ji daro tiesioginę įtaką vyrų ir moterų profesinei karjerai, galimybėms arba kliūtims pasiekti asmeninius tikslus, realizuoti sugebėjimus ir talentus.

Norint išsiaiškinti ir pagerinti vyrų ir moterų galimybių pasiskirstymą šeimose sudėtinga pasitelkti aritmetinius skaičiavimus ar įtvirtinti įstatymo nuostatas. Nėra paprasta sužinoti, kokia yra tikroji padėtis šeimoje, nes ją gina privatumas. Daugumos šeimų gyvenimo centras yra vaikų auginimas. Kalbėti apie lygias vyrų ir moterų galimybes šioje srityje sudėtinga. Vieni iš nedaugelio prieinamų duomenų, padedančių atskleisti tikrąją padėtį, yra labai iškalbingi. Sodros duomenimis, vaiko auginimo atostogų teise Lietuvoje 2005-aisiais metais pasinaudojo tik 1.36 proc. vyrų ir 98, 64 proc. moterų¹. Tradiciškai dėl vaiko priežiūros profesinę karjerą nutraukia moteris, nors vyrui valstybė sudaro lygiai tokias pat sąlygas pasinaudoti šia teise.

Kyla klausimas, ar galimybė likti namuose auginti vaiko, aukoti savo profesinę karjerą, atsisakyti daugybės interesų, moterų yra vertinama kaip privilegija. Greičiau ji primama kaip neišvengiamybė. Kodėl ši nelygybė nekvestionuojama? Kas veikia motinystės sampratos formavimąsi?

Šio darbo objektas – motinystės samprata Lietuvos visuomenėje. Įvairūs tyrimai rodo, jog Lietuvoje dominuoja tradicinė patriarchalinė motinystės samprata. Mūsų visuomenėje motinystė idealizuojama, laikoma moters gyvenimo pilnatvės simboliu². Tradicinė nuostata, kad motina turėtų leisti laiką namuose su vaikais, Lietuvoje išlieka stipri, nepaisant pastaruoju metu į viešą diskursą iškylančių diskusijų šiuo klausimu³. Vis atviriau svarstomos problemos, su kuriomis susiduria dirbanti, vieniša motina, keliamas klausimas, ar tėvo vaidmuo vaikų priežiūroje neturėtų būti aktyvesnis. Vykdomi projektai, kuriais visuomenei siūloma peržiūrėti tradicinius lyčių

¹ 15

² 16

³ 24

vaidmenis vaikų priežiūroje⁴. Kitų šalių, ypač – Skandinavijos – patirtis rodo, kad motinystė gali būti suvokiama ir kitaip, ji gali nevaržyti moters saviraiškos, o už vaiko priežiūrą vienodą atsakomybę gali jausti abu tėvai. Norint pasiekti pokyčių, reikia ištirti dabartinę situaciją, analizuoti, kaip stipriai ir kokiais būdais tradicinis požiūris į motinystę įsitvirtinęs mūsų visuomenėje.

Darbo aktualumas

Lygių galimybių požiūriu motinystė yra viena pažeidžiamiausių visuomenės gyvenimo sričių; ji lengvai tampa dingstimi diskriminuoti moteris darbe (darbdaviai vengia priimti į darbą moteris, nes yra pavojus, jog jos išeis motinystės atostogų; tuo tarpu darbdaviai nejaučia panašaus pavojaus iš vyro, nors įstatymai įtvirtina ir tėvo teisę į tėvystės atostogas). Patriarchalinėje visuomenėje motinystė moteriai dažnai tampa iniciacija į jos, kaip „teisingai“ visuomenėje funkcionuojančios moters/motinos vaidmenį, kuris dažnai kertasi su asmens siekiais, talentais, galimybėmis, tapatybe. Tai – labai jautri visuomenės ląstelė, kuri gali funkcionuoti arba prislėgdama visu svoriu tam tikrą visuomenės narių (šiuo atveju – moterų) grupę, arba išdalydama atsakomybę po lygiai.

Sociologai siūlo atmesti biologinį lyties vaidmenų aiškinimą – esą vyro ir moters vaidmenys visuomenėje ir šeimoje nulemti prigimties, instinktų, tam tikrų fiziologijos ypatumų. Lyties vaidmuo, pasak jų – visų pirma kultūrinis konstruktas, taigi motinos ir tėvo vaidmenys taip pat yra dirbtinai sukurti visuomenės. Nelygiaverčius vyro ir moters vaidmenis vaikų auginime visų pirma lemia kultūros tradicijos. Priežasčių, kodėl moteris atsidūrė šiandieninėje motinos padėtyje, reikėtų ieškoti istorinėje motinystės sampratos raidoje.

Istorinės sąlygos keičiasi. Ekonominių, politinių ir mentaliteto permainų veikiami pamažu keičiasi ir lyčių vaidmenys. Tačiau motinystės samprata išlieka gana stabili. Vadinasi, vis dar yra faktorių, trukdančių motinystei ir tėvystei judėti lygių galimybių link. Vienas svarbus faktorius – tai visuomenės nuomonė, kurią lemia tos pačios kultūrinės tradicijos. Kitas – motinystės ir tėvystės reprezentavimas mūsų visuomenėje. Kaip jau minėta, Europos Sąjungos „Nediskriminavimo ir lygių galimybių visiems“ strategijoje reprezentacija minima kaip viena iš sričių, darančių didžiausią poveikį lygių galimybių įgyvendinimui. Lyčių komunikacija teigia, kad reprezentacija „įteisina“ visuomenei priimtinas elgesio normas, socialinius vaidmenis. Žymiausią vaidmenį reprezentacijoje vaidina žiniasklaida. Motinystės įvaizdis žiniasklaidoje tarsi teigia, kad vienokia motinystės samprata yra visuomenei priimtina, o kitokia – nepriimtina.

Šio darbo tikslas – ištirti, kokia motinystės samprata vyrauja Lietuvos žiniasklaidoje.

⁴ 27

Uždaviniai:

1. Analizuoti motinystės sampratos formavimąsi.
2. Atskleisti, koks vaidmuo motinystės sampratos formavime tenka motinystės reprezentacijai.
3. Ištirti, koks motinystės įvaizdis kuriamas Lietuvos žiniasklaidoje.
4. Remiantis teorine medžiaga ir tyrimu nustatyti, ar keičiasi moterų ir vyrų vaidmuo vaikų priežiūroje.
5. Remiantis teorine medžiaga ir tyrimu nustatyti, ar tradicinė motinystės samprata Lietuvoje pergyvena transformaciją.

Siekiant pasiekti anksčiau minėto darbo tikslo atliktas motinystės įvaizdžio Lietuvos žiniasklaidoje tyrimas

Hipotezė: Lietuvos žiniasklaidoje dominuoja tradicinis patriarchalinis motinystės įvaizdis

Tyrimo metodas

Tyrimui pasirinkti specializuoti, vaikus auginančioms šeimoms skirti žurnalai ir interneto svetainės. Dėl periodiškumo ir tam tikrų aplinkybių (naujagimį prižiūrintis asmuo daug laiko praleidžia namuose, jis aktyviai ieško šios specifinės srities žinioms, nes anksčiau turėjo mažai informacijos apie tai) galima daryti prielaidą, kad šie informacijos kanalai įgauna ypatingą reikšmę formuojant motinystės ir tėvystės sampratą.

Žurnalų tyrimui pasirinkti 2001 metų žurnalų *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* pirmieji šeši numeriai bei atitinkami 2005-ųjų metų numeriai. Pusės metų laikotarpis leidžia daryti apibendrinimus apie žurnalų turinį. Pažymėtina, kad per pirmą pusmetį minimos dvi svarbiausios su tėvyste susijusios datos – Motinos ir Tėvo dienos, kurioms žurnalai skiria nemažai dėmesio. Skirtingi laikotarpiai leidžia daryti apibendrinimus apie įvaizdžio kaitą.

Tyrimo metodas – kiekybinė ir kokybinė tyrimo analizė. Turinio analizės pagalba galima spręsti apie šiose žiniasklaidos priemonėse vyraujančius pranešimus ir jų kuriamus įvaizdžius, išskirti motinos ir tėvo vaidmenis šeimoje, moters kaip motinos pristatymo tendencijas.

Kiekybinės tyrimo analizės metodu nustatyta, ar moteris, auginanti vaiką, pristatoma kaip asmenybė, turinti ir kitokių bruožų – profesiją, pomėgius ir kt. Taip pat nustatyta, kuriam šeimos nariui tenka daugiausia atsakomybės už vaiko priežiūrą – motinai, tėvui, arba abiem.

Kokybinės tyrimo analizės metodu nustatyta, koks motinystės įvaizdis formuojamas

šiuose leidiniuose; koks motinystės įvaizdžio santykis su tėvystės įvaizdžiu.

Specializuotų interneto svetainių tyrimui pasirinktos lietuviškos interneto svetainės, skirtos informacijai apie gimdymą, vaiko vystymąsi, auginimą, motinystę ir tėvystę, nuolat publikuojančios straipsnius šiomis temomis. Šiuos kriterijus atitinka penkios šiuo metu veikiančios interneto svetainės: *Supermama*, *Mamos portalas*, *Takas – mamoms*, *Už gyvybę*, *Vaikas*.

Tyrimo metodas – kokybinė turinio analizė. Dėl šio informacijos kanalo specifikos jam sunku pritaikyti kiekybinės analizės metodą. Svetainėse straipsniai publikuojami skirtingu periodiškumu, svetainės labai skiriasi pagal informacijos apimtį, originalių straipsnių ir vertimų santykį ir netgi – informacijos teikimo tikslą. Todėl nuspręsta analizuoti visus tyrimo metu skaitytojams pasiekiamus tekstus. Svetainės suskirstytos pagal pobūdį, aptartas publikuojamų tekstų turinys. Analizuojama, koks motinystės įvaizdis formuojamas, koks motinystės įvaizdžio santykis su tėvystės įvaizdžiu.

Praktinė reikšmė

Motinystės įvaizdžio tyrimo rezultatai leidžia išskirti žiniasklaidos įtvirtinamas nuostatas, kurios daro poveikį motinystės sampratai visuomenėje. Remiantis šiais rezultatais, galima nustatyti, kokiais būdais galima keisti žiniasklaidos darbuotojų požiūrį į nagrinėjamas problemas, kaip pasiekti, kad žiniasklaida prisidėtų prie pozityvių pokyčių lygių galimybių srityje. Remiantis darbo rezultatais galima tyrinėti žiniasklaidos kuriamų įvaizdžių poveikį skaitytojams, visuomenei.

Mokslinė reikšmė

Žiniasklaidos tyrimo rezultatai padeda sukurti argumentų bazę, reikalingą teorinei motinystės sampratos analizei, kuri labai reikalinga šių dienų Lietuvos visuomenei.

Naujumas

Lietuvoje jau yra atlikta rimtų žiniasklaidos tyrimų lyčių studijų srityje. Skiriamas dėmesys moters įvaizdžiui žiniasklaidoje⁵, moters ir vyro įvaizdžiams bei santykiui⁶, šeimos modeliams⁷ spaudoje. Šie tyrimai vienu ar kitu aspektu paliečia motinystę, kuri yra vienas iš svarbiausių lyčių studijų objektų. Tačiau kol kas nepavyko aptikti Lietuvos žiniasklaidos tyrimų, kurių pagrindinis objektas būtų motinystės įvaizdis.

Literatūros analizė

Motinystė kaip institucija ir kaip patirtis giliai ir įdomiai analizuojama lyčių studijų

⁵ 9

⁶ 16

⁷ 22

tekstuose. Sociologė ir psichoanalitikė dr. Nancy Chodorow atskleidė mechanizmus, kaip kultūra per motinos ir dukters ryšį išmoko moterį motinystės vaidmens. Rašytoja Adrienne Rich siūlo atskirti motinystę kaip instituciją, sukurtą ir moteriai primestą visuomenės, ir asmeninę moters patirtį. Vakarų šalyse, ypač – JAV yra sukaupta daug mokslinių tyrimų motinystės, motinos vaidmens kaitos besikeičiant tradicinei šeimos sampratai temomis. Skiriamas dėmesys ir žiniasklaidos vaidmeniui formuojant motinystės sampratą⁸. Lietuvoje gilesnei motinystės analizei dėmesio vis dar trūksta. Platesniame kontekste apie feministinį požiūrį į motinystę rašo literatūrologė dr. Solveiga Daugirdaitė straipsnyje, publikuotame internetiniame Vilniaus universiteto Lyčių studijų centro žurnale „Klėja“. Autorė atkreipia dėmesį ir į populiariuose leidiniuose, žiniasklaidoje formuojamų paviršutiniškų motinystės vaizdinių reikšmę ir žalą. Lietuvos lygių galimybių plėtros centro leidinyje „Lyčių dialogui atvira visuomenė“ motinystė minima kaip viena iš mūsų visuomenės arenų, kuriose lyčių nelygybė vis dar stipriai reiškiasi.

Akivaizdu, kad nors motinystei Lietuvoje skiriami pluoštai periodikos, populiariosios literatūros, nuolat pasirodo nauji užsienio ir vietos autorių parašyti „vaikų auginimo vadovėliai“, pačiai motinai šiuose leidiniuose skiriama itin mažai dėmesio.

⁸ 13

1. MOTINYSTĖS SAMPRATOS RAIDA

Motinystės sutapatinimas su moteriškumu, jos supratimas kaip vienintelės moters egzistencijos prasmės, pasak feminizmo teoretikų, yra viena iš pagrindinių priežasčių, nulėmusių moters antraeilę padėtį visuomenėje⁹. Moters apribojimas vaikų gimdymo ir auginimo funkcijomis glaudžiai susietas su “motiniško instinkto” samprata. Ši samprata, paremta moters biologijos aiškinimu, padėjo pamatus moters vietai visuomenėje nustatyti, nurodymams, ką ji privalo daryti ir ko – negali. “Moterys ne tik natūralizuojamos kaip motinos, šis procesas nutildo abejonas, kad troškimas turėti vaikų nėra joms nei įgimtas, nei specifinis; kad moterys nėra iš anksto pasirengusios vaikų auginimui”¹⁰. Visuomenėje paplitęs motinystės, kaip didžiausio moters gyvenimo pasiekimo, idealizavimas, pasak kai kurių psichologų, labai dažnai lemia motinų depresijas. Tam turi įtakos ir kartu su tradiciniu motinystės vaidmeniu primetama izoliacija, socialinės pagalbos trūkumas, prasta visuomeninė vaikų priežiūros sistema. Lyčių studijų teoretikai nurodo ir moters darbo prižiūrint vaikus nuvertinimą moderniose industrinėse visuomenėse. Jie pabrėžia, kad dažnai vaikų auginimas ir primetamas motinystės vaidmuo moterį įstumia į sudėtingą psichologinę, socialinę ir ekonominę situaciją. Šis teiginys priešingas populiariam įsitikinimui, kad motinystė moteriai suteikia vien teigiamą patirtį. Motinystę lydincios problemos dažnai nureikšminamos ir dėl to retai sulaukia visuomenės dėmesio, trūksta diskusijų apie motinystės keliamų problemų priežastis ir sprendimų būdus.

Pravartu prisiminti motinystės sampratos evoliuciją istoriniu aspektu. Rašytoja Adrienne Rich knygoje “Gimęs iš moters. Motinystė kaip patirtis ir institucija”, kuri padėjo pamatus šio socialinio vaidmens gilesnei analizei, dekonstruoja giliai įsišaknijusį mitą, kad motinystė yra “šventas moters pašaukimas”, vienintelė jos gyvenimo prasmė. Ji pateikia pavyzdžius, kad bevaikės, nevaisingos arba neištekėjusios moters gyvenimas laikomas iš dalies nenusisekusių. Rich teigia, kad toks požiūris nuvertina moterį kaip asmenybę. Kiekviena motina pirmiausia yra mąstantis ir jaučiantis individas: “prieš tai, kol mes tapome motinomis, mes buvome pirmiausia moterys, su konkrečiu kūnu ir konkrečiu protu”¹¹.

Įsitikinimas, kad moteris “visada” rūpinosi vaikais, vyru ir namais, atmesdama ir neigdama savo asmeninius troškimus ir sugebėjimus, kelia rimtų abejonų. Iš tiesų moteris atsidūrė namuose su vaikais susiklosčius tam tikroms istorinėms sąlygoms. Po industrinės revoliucijos didelė darbo dalis iš namų buvo perkelta į gamyklas, kuriose pagrindiniais darbininkais tapo vyrai.

⁹ 5, p. 350

¹⁰ 5, p. 351

¹¹ 19, p. 192

Moterys pradžioje taip pat dirbo gamyklose, tik menkesnius darbus, gaudamos žymiai mažesni užmokestį. Moterų darbas buvo nevertinamas, jis laikytas tuščiu medžiagų ir laiko eikvojimu. Tuo pat metu iškilo problema, kur tėvams, išeinantiems iš namų į darbą, palikti prižiūrėti vaikus. Ikiindustrinėse visuomenėse, kai gyvenimo ir darbo centras buvo namai-ūkis, šių klausimų spręsti nereikėjo. Jau mažamečiai vaikai prisidėdavo prie šeimos ūkio darbų, kuriuose aktyviai dalyvaudavo ir motina, ir tėvas. Tuo tarpu industrinėje visuomenėje į darbą fabrikuose išeinančios motinos privalėjo palikti vaikus giminaičiams ar kaimynams, dažnai prastai ir atsitiktinei, apmokamai globai. Tuo metu dar nebuvo sukurta jokia valstybinė vaikų priežiūros sistema.

Taigi, susiformavo dvi pagrindinės priežastys, nulėmusios moters “gražinimą” į namus. Pirma, jos darbas buvo vertinamas menčiau nei vyro bei sudarė jam nereikalingą konkurenciją. Antra, iškilo vaikų priežiūros problema. Moteris pasiliko namuose prižiūrėti vaikų. Ji užsidarė privačioje erdvėje, o vyrui atsivėrė viešojo erdvė.

Moters, kaip “šeimos židinio sergėtojos”, vaidmuo pradėtas idealizuoti ir romantizuoti. Mitas, kad moteris viena atsakinga už vaikus, kad didžiausią malonumą jai teikia laikas, leidžiamas namuose, prižiūrint vaikus, atliekant namų ruošą ir laukiant iš darbo grįžtančio vyro, labai stipriai įsigalėjo. Šis romantizavimas vyko gana niūrios tikrovės akivaizdoje: dvidešimto amžiaus pradžioje moterys vidutiniškai augino po 5-12 vaikų, neskaičiuojant persileidimų ir neišgyvenusių kūdikių; jos net nėštumo metu prastai maitinosi, geriausius kąšnius saugodamos vyrui ir vaikams; bandė primityviais būdais sukelti abortus, siekdamos išvengti dar didesnės naštos savo šeimai; dėl nepasisekusių abortų sugadindavo sveikatą sau ir naujagimiui; ant ligotos ar nėščios moters pečių guldavo fiziškai sunki namų ruošą. Moters pasiaukojimas ir atsidavimas “šventajai misijai” laikomas savame suprantamu dalyku. Jis nebuvo niekaip vertinamas, nekalbant apie finansinį atlyginimą. Tuo tarpu vyras laikomas šeimos galva, tikroju šeimos lyderiu ir maitintoju. Tai paradoksas, nes su šeima jis turėjo vis mažiau ryšio. Namai vyrui tapo užuovėja nuo aplinkinio pasaulio, poilsio vieta. Tuo tarpu moteris tokios užuovėjos neturėjo. Rich taikliai pažymi, kad “moterys iš darbo negalėjo pareiti namo”¹². Tokia padėtis nusistovėjo ir imta laikyti natūralia, lyčių vaidmenų paskirstymas laikomas padiktuotu gamtos ar biologinių savybių. Moteris skatinama jaustis dėkinga už tariamai privilegijuotą motinos vaidmenį.

1.1. Simbolinių motinystės galių silpnėjimas

Mūsų kultūroje su motinyste siejami ne tik šilti jausmai. Filosofė Simone de Beauvoir

¹² 19, p. 51

klasikiniame feminizmo veikale “Antroji lytis” teigia, kad mitinėje sąmonėje šalia gimimo visuomet stovėjo mirtis. Mitai nuolat atgimsta, įgauna skirtingas formas, tačiau išlieka pagrindu, padedančiu individui suvokti jį supančių reiškinių prasmę. Įvairių tautų legendose ir pasakose moteris-gimdytoja tampa ir motina-žudike, kuri gali vėl praryti savo vaikus. Pati mirtis dažnai vaizduojama moteriškos lyties žmogumi. Pasak de Beauvoir, “vyras ir brangina, ir bjaurisi bet kuria moterimi – mylimąja ar motina – nes ji yra įkūnytas jo gyvuliškumo įvaizdis; tai gyvybė, reikalinga jo egzistavimui, bet ta pati prakeikia jį pabaigai ir mirčiai. Vyras pradeda mirti nuo savo gimimo dienos: šią tiesą įkūnija Motina”¹³.

Gimimas visuomet buvo laikomas paslaptingu reiškiniu. Viena vertus, jis duoda gyvybę savarankiškam subjektui, kita vertus, akivaizdžiai išduoda jo materialų pradą, priklausymą gamtai, gyvuliškumą. “Moteris – Motina turi šešėlių veidą: ji yra chaosas, iš kurio visi atėjome ir kur visi vieną dieną turėsime sugrįžti; ji yra Nebūtis. Naktįje susimaišo daugybė pasaulio veidų, kuriuos atveria dienos šviesa: naktis dvasios, uždarytos materijos neapibrėžtume ir tamsoje, naktis miego ir nebūties. (...) Vyras bijo šios nakties, vaisingumo priešingybės, kuri grasina jį praryti. Jis siekia dangaus, šviesos, saulėtų viršūnių, tyro ir giedro žydro dangaus šaltumo; o po jo kojomis – drėgmė, šiluma ir tamsi bedugnė, pasiruošusi nutempti jį žemyn; daugelyje legendų matome, kaip herojus pražūsta amžiams, nugrimzdamas į motiniškus šešėlius – olą, bedugnę, pragarą. (...) Visose civilizacijose iki šios dienos moteris kelia vyrui siaubą; tai siaubas dėl savo paties kūniško egzistavimo, kurį jis projektuoja į ją”¹⁴.

Įvairiose tautose nesubrendusiai mergaitei buvo suteikiama daugiau laisvės, taip pat ir seksualinės. Tačiau viskas pasikeisdavo, kai moteris tapdavo vaisinga ir ištekėdavo. Moterį, pasiruošusią motinystei, apsupdavo įvairiausi draudimai ir tabu. Viena vertus, draudimai saugojo moterį nuo įvairių simbolinių grėsmių, tačiau dar daugiau jie saugojo bendruomenę nuo pačios motinos ir jos nesuprantamos, simbolinės galios keliamos grėsmės.

De Beauvoir rašo, kad ilgainiui moters-motinos mitas transformavosi, ir šiomis dienomis puoselėjama tik “šviesioji” motinystės mito pusė, kurios esmė – saugus įtvirtinimas visuomenėje ir šeimoje. “Kai motina tapo šventumo ir pasitikėjimo figūra, vyras natūraliai kreipiasi į ją su meile. (...) Gerai įtvirtinta šeimoje, visuomenėje, besilaikanti tradicijų ir įstatymų, motina tampa paties Gėrio įsikūnijimu: gamta, kuriai ji iš dalies priklauso, prijaukinama, daugiau nebėra sielos priešingybė”¹⁵. Moteriai surandama saugi vieta visuomenėje, ji ima funkcionuoti visuomenės labui, nebekelia jai grėsmės.

¹³ 8, p. 197

¹⁴ 8, p. 179

¹⁵ 8, p. 204

Tokia „prijaukinta“ motinystė prarado anksčiau turėtas simbolines galias. Sugebėjimas pagimdyti naują gyvybę nuvertintas, pradedamas vis daugiau pabrėžti vyro vaidmuo ne tik kaip apvaisintojo, bet ir kaip moters ir vaikų globėjo, jų išlikimo, įteisinimo visuomenėje garanto. Gimdymas tampa kontroliuojamas, moterys gimdo „piliečius“, „darbininkus“, „revoliucionierius“ – tai, ko iš jos reikalauja visuomenė. „Sistemiškai ugdomas „herojiškos motinos“ kultas: jei visuomenė įtikins motinas atiduoti savo sūnus mirčiai, tuomet ji mano turinti teisę juos išžudyti. Turint omenyje, kokią įtaką motina turi savo sūnams, visuomenei paranku jas pasitelkti: štai kodėl motiną supa tiek daug pagarbos ženklų; ji apdovanota visomis dorybėmis, religijoje yra speciali nuoroda į ją, nuo kurios negalima nukrypti, rizikuojant įvykdyti šventvagystę”¹⁶.

Motina iš naujo tampa galinga figūra, tik dabar ši galia nebe baugina visuomenę, o jai tarnauja. Vaikai ima priklausyti visuomenei, o motina, juos gimdydama ir augindama, tampa produktyvia visuomenės nare.

Stipriausias motinystės mitas mūsų dienomis nurodo, kad motina – tai pasiaukojimo figūra. Motinos ir vaiko santykis laikomas idealių santykių modeliu, nes jie grįsti motinos nesavanaudiškumu. Moteris, kuri paaukoja dėl savo vaiko viską, įskaitant savo tapatybę, laikoma idealia.

1. 2. Motinystės kaina – moters asmens tapatumo praradimas

Suabsoliutinta ir pavojingai romantizuota motinystės samprata neigia moters kaip asmenybės egzistavimą. Ji priskiria moterį tik vienam vaidmeniui, riboja jos saviraišką ir veiklą. Gera motina laikoma ta, kuri paaukoja save, visiškai atsiduoda vaikams ir šeimai, kurios asmeninė tapatybė visiškai užgožiama motinystės. Moteris pripažįstama ir vertinama ne kaip savarankiškas individas, o tik kaip kažkieno motina, kažkieno žmona.

Ši situacija gimdo tokius reiškinius kaip moters nepilnavertiškumo jausmas, perdėtas prisirišimas, savininkiškumas, nukreiptas į vaikus. Moteris, kuri patiki populiariu teiginiu, kad jos vaikas yra vienintelis jos kūrinys, vienintelė gyvenimo išraiška ir prasmė, įvairiais būdais stengsis paveikti savo vaiką, formuoti jį taip, kad jis įkūnytų jos neišsipildžiusias svajones, kuo ilgiau liktų nuo jos priklausomas. Jei vaikas nenueis jos nurodytu keliu, jei nebus pakankamai talentingas, gražus, energingas, ji rizikuoja pasirodyti prasta „kūrėja“. Be to, jei vaikas nutrauks priklausymo saitus, motina praras vienintelį savo turtą.

Užburtą ratą, į kurį įstumiamą moteris, priversta būti vien tik motina, aprašo Luce

¹⁶ 8, p. 205

Irigaray esė “Ir vienas nejuda be kito”¹⁷. Alegorinėje esė motina, nerandanti savyje asmenybės, projektuoja save į savo dukrą, versdama ją savo vienintele gyvenimo prasme. Tokiu būdu ji daro žalą savo vaikui, nepaleisdama jos surasti savo individualumo, versdama ją gyventi savo motinos projekcijomis. Neišsipildžiusi, neišreikšta asmenybė stengiasi įprasminti save kito individo pagalba, tačiau ši projekcija apgaulinga, nes ji – tuščia, ir vėliau ji privers dukrą panašiai ieškoti savo individualumo ir įprasminimo kituose – motinoje, vyre, vaike.

Psichoanalitikė Nancy Chodorow pagrindė tai psichoanalizės argumentu, sakydama, kad lyties tapatumas, nors yra socialinis konstruktas, tampa žmogaus psichikos dalimi per motinos-vaiko santykį. Kitoniškumas santykiuose su sūnumi ir panašumas – su dukra iš naujo gimdo motinystės sistemą, ją pratęsia. Motina savo pavyzdžiu išmoko dukterį tradicinio motinystės vaidmens.

1.3. Motinystės samprata – kultūrinė konstrukcija

Šiandieninė motinystės samprata teigia, kad tradiciškai suprantama motinystė moteriai yra natūrali, nes tai – įgimtas instinktas. Sociologai prieštarauja tokiam aiškinimui. Pergyvenusi sudėtingas transformacijas, paveikta įvairių socialinių, ekonominių, istorinių priežasčių, motinystės samprata yra dirbtinis produktas, kultūrinis konstruktas, geriausiai atitinkantis ir atspindintis šiuolaikinės visuomenės motinai priskiriamą vietą. Šis dirbtinis vaidmuo peršamas kaip universalus ir idealus, neatsižvelgiant į didžiulius individualius skirtumus tarp moterų kaip asmenybių. Nukrypimas nuo primesto motinystės vaidmens suvokiamas kaip blogai atliekamos motinos pareigos.

Lietuvoje motinystė vis dar suprantama tradiciškai. Štai keli esminiai tradicinės (arba patriarchalinės) motinystės sampratos bruožai:

- 1) kiekviena motina turi įgimtą „motinystės instinktą“, kurio pagalba ji geriau nei vyras sugeba auginti vaiką; to neįmanoma išmokti; vyras neturi „motinystės instinkto“;
- 2) motinystė – moters gyvenimo įprasminimas (t.y. be motinystės moters gyvenimas neprasmingas);
- 3) motinystė – tik pozityvių emocijų šaltinis;
- 4) motinystė – tai pasiaukojimas;
- 5) vaiko auginimas siejamas su užsidarymu privačioje erdvėje;
- 6) vardan motinystės moteris turi atsisakyti profesinės karjeros.

¹⁷ 10, p. 60

Sociologiniai tyrimai teigia, kad kaip tik tokia motinystės samprata yra Lietuvoje yra paplitusi ir giliai įsišaknijusi ne tik tarp vyrų, bet ir tarp moterų.¹⁸

Moteriai priskiriama visa atsakomybė dėl vaikų priežiūros, ji skatinama dėl vaikų ir šeimos atsisakyti karjeros, studijų, asmeninių pomėgių ir tikslų. Populiariu pabrėžti menkesnius moterų pasiekimus visuomeninėje veikloje, pateikiant tai įrodymą, kad moteris geriausiai save išreiškia kaip motina, o ne kaip bet kurios kitos srities profesionalė.

¹⁸ Pavyzdžiui, žr. 2005-ųjų metų tyrimą “Vyrai ir vaiko priežiūros atostogos” (24), arba 2003-ųjų m. tyrimą “Dominuojantys lyčių modeliai šiuolaikinėje Lietuvos žiniasklaidoje” (16)

2. MOTINYSTĖS REPREZENTACIJA

Sociologai teigia, kad žmogus socialinių vaidmenų išmoksta stebėdamas. Mokomasi iš šeimos, aplinkinių elgesio ir iš to, kaip atitinkami vaidmenys vaizduojami populiariojoje kultūroje. Žmogus reaguoja į tai, kaip jis vaizduojamas atliekantis vieną ar kitą vaidmenį. Kartais jis prieštarauja tam vaizdinui, tačiau dažniausiai stengiasi jį atitikti. Ypač – jei tai yra vienalytis, visuotinai paplitęs vaizdinys, kaip yra su motinyste. Motina ir moteris – reprezentacijoje glaudžiai susiję vaidmenys.

2.1. Reprezentacijos mechanizmai

Motinystės įvaizdžiai mūsų kultūroje yra surūšiuoti ir griežtai atskirti. Pasak Rich, gerai motinystei priskiriami įvaizdžiai susiję su pasiaukojimu, pilnatvės jausmu, moterišku grožiu, paslaugumu, namų jaukumu. Jie yra privalomi mūsų visuomenei, jie yra imperatyvas, kaip mes turime įsivaizduoti motinystę; kiekviena moteris-motina turi siekti šių įvaizdžių išsipildymo savo gyvenime.

Kitokie, priešingi, bet ne mažiau tikri ir aktualūs motinystės įvaizdžiai, susiję su skausmu, kontrole, prievarta, skurdu yra atskirti nuo pagrindinių ir slepiami. Apie šią „tamsiąją“ motinystės pusę nutylima; visuomenė privalo apie ją negalvoti, ji atrodo niekaip nesusijusi su tikrąja, idealia motinyste. Moterys, priverstos slėpti savo nėštumą, kad nebūtų atleistos iš darbo be jokių socialinių garantijų; talentingos moterys, neturinčios galimybės atskleisti savo gabumų, uždarytos namuose; vienišos motinos, negalinčios atlaikyti ekonominės, socialinės ir psichologinės įtampos, paliekančios savo vaikus; šį „neidealių motinysčių“ sąrašą galima tęsti ilgai. Tačiau apie šias problemas linkstama tylėti, nebent jos paminimos kriminaliniuose laikraščiuose puslapiuose.

Rich pabrėžia motinystės institucijos reliatyvumą, dirbtinumą, jos legitimizuojamą prievartą prieš moters laisvą pasirinkimą, moters pavertimą įrankiu patriarchalinės visuomenės poreikiams tenkinti: „Motinystės institucija nėra tapati vaikų auginimui ir auklėjimui, kaip heteroseksualumo institucija nėra tapati intymumui ir seksualinei meilei. Jos abi sukuria receptus ir sąlygas, kuriomis pasirinkimai daromi ar blokuojami; jos nėra „realybė“, bet jos nubrėžė mūsų gyvenimo aplinkybes. [...] Ir motinystės patirtis, ir seksualumo patirtis buvo nukreiptos tarnauti vyrų interesams; elgesys, grėsmingas šioms institucijoms – toks kaip nesantuokiniai ryšiai, abortai, lesbietiškas – laikomas nukrypimu ar nusikaltimu.“¹⁹ Pavyzdžiui, motinystė „šventa“ ir „legali“

¹⁹ 19, p. 192

tik tada, kai atžala yra “teisėta” – tai yra, kai vaikas turi pavardę tėvo, teisiškai valdančio motiną.

Lygių galimybių plėtros centro koordinatore dr. Margarita Jankauskaitė ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos patarėja Indrė Mackevičiūtė, nagrinėdamos lyčių lygybės padėtį šiandieninės Lietuvos visuomenėje, pabrėžia tradicinių vaidmenų reikšmę palaikant diskriminuojančią sistemą, kuriant skirtingas sąlygas lyčių saviraiškai. Moters-patelės ir vyro-patino vaidmenys, pasak Jankauskaitės ir Mackevičiūtės, dažnai pasitelkiami moterų diskriminacijai pateisinti: „Tai ypač pasakytina apie idealios, namų židiniu besirūpinančios motinos sampratą. Ji susiformavo tik XIX a. buržuazinėje aplinkoje (nes prabangos sėdėti namuose su vaikais negalėjo ir negali sau leisti nei darbininkės, nei valstietės) ir įsitvirtino kaip neginčijama norma. Atrodytų be galo gražus ir humaniškas raginimas visą laiką skirti šeimai – tiems, kas brangiausi. Meilė, vaikai, namai yra puiku, bet tai – dar ne visas pasaulis. Tradicinio vaidmens ėmusis moteris sudaro puikias galimybes vyrui ir vaikams gyvenime kažko pasiekti. Jiems smagu grįžti į išpuoselėtus namus ir rasti garuojančius pietus ant stalo, pasinerti į darbus, kai žino, jog kažkas pasirūpins buitimi.“²⁰

Išvardijusios populiarius patriarchalinių normų sergėtojų argumentus, autorės nebijo atremti jų, gindamos moterų teisę į savirealizaciją, savarankiškumą, galų gale – socialines garantijas: „[...] įsiprasminti kitų siekiuose nėra tas pat, kas realizuoti save. Todėl siekdamas tapti idealiomis namų židinio sergėtojomis, moteris rizikuoja likti „už borto“ – atitrūkti nuo visuomenės realijų, neužsidirbti pensijai ir pasmerkti save nuolatinei priklausomybei nuo geros kito žmogaus (sutuoktinio ar partnerio) valios.“²¹

Labai didelį vaidmenį palaikant arba ardant tradicinius motinystės įvaizdžius vaidina žiniasklaida. Jankauskaitė ir Mackevičiūtė teigia, kad žiniasklaidai tenka didžiulė atsakomybė dėl sampratos apie lyčių vaidmenis kaitos ar sustabarėjimo visuomenės sąmonėje. „Mentaliteto kaita sunkiai įsivaizduojama be visuomenės švietimo, informavimo. Svarbu ne tik tai, iš kokių vadovėlių vaikai mokomi, kokios yra bendrojo ugdymo, aukštųjų mokyklų studijų programos lyčių lygybės požiūriu, bet ir tai, kokias nuostatas įtvirtina žiniasklaida ir masinė kultūra, kuri daro didelę įtaką savęs suvokimui. Lyčių stereotipai gali būti kuriami, įtvirtinami arba panaikinami nuolat kartojant, pabrėžiant ar – priešingai – nutylint vienoko arba kitokio pobūdžio informaciją.“²²

Kuo dažniau matomi vyrai su vaikiškais vežimėliais, vedantys vaikus į polikliniką ar darželį, tuo labiau linkstama galvoti, kad vaikų priežiūra nėra tik moters rūpestis. Kuo dažniau skaitoma ar girdima apie tėvus, vienodai aktyviai besirūpinančius savo vaikų sveikata, vystymusi, ugdymu, tuo labiau tolstama nuo tradicinės motinystės sampratos.

²⁰ 11, p. 15

²¹ 11, p. 15

²² 11, p. 21

2.2. Paplitę motinystės įvaizdžiai

Egzistuoja įvairių rūšių veikalai motinystės tema. Dr. Solveiga Daugirdaitė išskiria penkis veikalų apie motinystę rūšis:

1. Vystymosi psichologijos tekstai, aptariantys motinystę, pagrįsti empiriniais motinos požiūrio į vaiko gimimą, ryšio su kūdikiu tyrimais. Juose aptariamos idėjos dažnai veikia populiariesnius veikalus bei sveikatos profesionalų veiklą.
2. Vaikų auginimo vadovėliai, dažnai parašyti praktikuojančių medikų, kartais psichologų, kurie iš esmės yra „kulinarijos knygos“ (‘cookbooks’), nurodančios moteriai, kaip teisingai prižiūrėti vaiką.
3. Mokslinės studijos, kuriose dėmesys sutelktas ties perėjimu į motinystę ir pirmaisiais kūdikio gyvenimo mėnesiais ar keleriais metais.
4. Autobiografiniai tekstai, kuriuose kalbama apie buvimo su motina ir/ar motinystės patirtį.
5. Feministiniai tekstai, kuriuose motinystę teoretizuoja kaip esminę moterų gyvenimo dalį, paveikiančią moterų padėtį socialinėje struktūroje ir būdus, kuriais tolesnė karta kuria savo lyties tapatumą. Daugelis šių raštų ypatingą dėmesį skiria motinos ir dukros santykio psichodinamikai.²³

Lietuvoje, pasak autorės, dominuoja vaikų auginimo vadovėliai. Daugirdaitė pastebi, kad „iš esmės nėra nei plačiau savajai motinystei ar motinai skirtų autobiografinių veikalų (ryškesnė išimtis – Janinos Degutytės „Atsakymai“ (1996)), nei juoba feministinių tekstų.“

Vaikų priežiūros „vadovėliai“, Lietuvoje leidžiami itin dideliais tiražais, atspindi savo meto medicinos, psichologijos, pedagogikos kelius ir klystkelius, mokslo madas. Šių tekstų patarimai, „receptai“ įvairiomis supaprastintomis, sutrumpintomis formomis pasirodo populiariojoje žiniasklaidoje, skirtoje vaikus auginančioms šeimoms. Šios rūšies žiniasklaida pirmiausia yra orientuota į moteris – mamas; tai liudija ir, žurnalų, TV laidų, interneto svetainių pavadinimai: „Mamos dienoraštis“, „Mamos žurnalas“, Mamos portalas, „Supermama“ ir t.t.

2003-aisiais metais atlikto žiniasklaidos tyrimo „Dominuojantys lyčių modeliai šiuolaikinėje Lietuvos žiniasklaidoje“ ataskaitoje teigiama, kad moters vaidmuo šeimoje populiariojoje spaudoje sureikšminamas daug labiau nei vyrų: „Pokalbiuose, interviu ar kituose tekstuose [apie moteris] šalia darbo, karjeros klausimų būtinai paliečiami šeimos, namų klausimai, aptariamos buitinės problemos. Tuo tarpu vyrams ši schema netaikoma, ir vyras yra „vyrų“ apsiribojant kitomis jo veiklos sritimis, šeimynines problemas paliekant nuošalyje“²⁴. Tyrimo autoriai teigia, kad šeimos ir karjeros konfliktas egzistuoja tik moters vaizdavimo atveju, tuo tarpu nekvestionuojama, kodėl vyrai be dvejonių pasirenka pastarąją: „net vykstant socialiniams bei sąmonės pokyčiams (‘emancipacijai’), keičiantis lyčių įvaizdžio sampratoms ir jų turiniui, socialiai priskiriamos ribos (kliūtys) išlieka.“ Moters įvaizdis žiniasklaidoje, netgi jei ji įdomi kaip tam tikros

²³ 7.

²⁴ 16, p. 13

srities profesionalė ar neeilinė asmenybė, neišvengiamai susijęs su jos šeimynine padėtimi:

„Tikrąją lyčių dominavimo struktūrinių santykių esmę galima pastebėti tais atvejais, kai, pvz., moteris, užimanti santykinai aukštesnę poziciją turi „užmokėti“ už savo profesinę sėkmę mažesne „sėkme“ namų (šeimos) srityje (skyrybos, vėlyva santuoka ar nėra santuokos, sunkumai bei nesėkmės su vaikais ir pan.), ar, priešingai, namų (šeimos) išpareigojimų sėkmė yra dažnai pasiekama visiškai ar iš dalies atsisakant profesinės sėkmės.“²⁵

Populiariojoje žiniasklaidoje paplitęs tradiciškas tėvo, kaip esančio „aukščiau“ už vaikų priežiūrą, įvaizdis. Piešiamas paveikslas, kad vaikų priežiūra pirmiausia turi rūpėti motinai, o vyras tik epizodiškai dalyvauja šiame procese; dar daugiau – vyras, per daug aktyviai dalyvaujantis savo vaikų auginime, laikomas neatitinkančiu tradicinių vyriškumo normų. Jankauskaitė ir Mackevičiūtė teigia, kad vyriškumas ir moteriškumas Lietuvoje traktuojami kaip kardinaliai priešingi poliai, ir elgesys, kuris turi tariamai „moteriškų“ bruožų, stipriai pažeidžia vyro „vyriškumą“: „Vyrauja įsitikinimas, kad „tikras vyras“ negali turėti moteriškų savybių ir privalo vengti tariamai moteriškų užsiėmimų bei veiklos sričių. Yra vyrų (ir ne tik), kurie mano, jog jausmų parodymas ar atsiskleidimas yra išimtinai moteriškas bruožas. Pravirkęs vyras su panieka vadinamas „boba“. Tai sukuria dilemą: emocionaliai ekspresyvus jaunuolis nelaikomas vyru, tačiau, jeigu vyras nėra emocionaliai ekspresyvus – jis negali būti laikomas visaverte asmenybe.“²⁶

Pasak lyčių vaidmenis Lietuvoje tyrinėjančių autorių, nemoteriškumo norma – rimta kliūtis visavertei tėvystei ir partnerystei šeimoje: „Svarbu, kad bendraudami su vaikais tėvai nevengtų rodyti švelnumo, susirūpinimo, emocinio palaikymo, dažniau apkabintų ir sakytų, kad myli. Tačiau daugeliui vyrų šiuos veiksmus atlikti sunku, nes jie tai sieja su moteriškumu. Tokios nuostatos gali tapti rimta kliūtimi partnerystei šeimoje.“²⁷

Pasyvų tėvo vaidmenį vaiko auginime liudija ir labai įskalbina statistika: Sodros duomenimis, 2005-aisiais metais vaiko priežiūros atostogomis pasinaudojo tik 1.36 proc. vyrų ir 98, 64 proc. moterų. Tai yra labai mažas procentas Vakarų kultūros kontekste kur, pasak kultūrologo doc. Artūro Tereškino, jau keletą pastarųjų dešimtmečių išigali „naujoji tėvystė“, suformuota „naujų lūkesčių, susijusių su vyrų vaidmeniu šeimose, aktyviu dalyvavimu šeimos gyvenime, lygesniu šeimos pareigų dalijimusi su moterimis.“²⁸

Vienas ryškiausių populiariosios žiniasklaidos tekstų apie motinystę bruožas – kontrastas tarp dėmesio kūdikiui ir nedėmesio motinai. „Motinystė garbstoma kaip aukščiausias moterų gyvenimo fizinis ir emocinis pasiekimas, tačiau tapusios motinomis, kaip tampa dauguma, moterys atranda, jog kasdieniniai vaiko priežiūros rūpesčiai yra socialiai nuvertinti ir pažeminti iki

²⁵ 16, p. 16

²⁶ 11, p. 29

²⁷ 11, p. 29

²⁸ 24, p. 16

individualaus namų ūkio.²⁹ Psichologai, analizuojantys šiuos tekstus, pasigenda dėmesio motinai kaip asmenybei, pastebi, kad problemos, susijusios su moters vaidmens transformacijomis, tampant motina, nutylimos arba patologizuojamos kaip „nenormalios“, teigiama, kad jokių psichologinių problemų neturėtų iškilti, jei moteris gerai atliktų savo vaidmenį, būtų „gera motina“.

Nepakankamai dėmesio skiriama moters patiriamai pogimdyminei depresijai: „Pastaraisiais dešimtmečiais šios depresijos samprata įsitvirtino apibūdinant, diagnozuojant ir „gydant“ „nelaimingas motinas“. [...] Psichologė Paula Nicolson teigia, jog nuo trečdalis iki 90 proc. motinų patiria tam tikrą „depresiją“, tačiau tradicinė medicina linkusi patologizuoti šį reiškinį, nes jis prieštarauja įsigalėjusiam motinystės kaip laimės, „išsipildymo“ stereotipui. Jos nuomone, irzlumas, nuovargis, liūdesys ir t.t. yra natūrali ir sveika moters reakcija į daugelį pokyčių - ne biologinių, o visų pirma socialinių (laisvės, gyvenimo būdo, tarpusavio santykių), atsirandančių gimus kūdikiui.“³⁰ Linkstama prilyginti pogimdyminę depresiją nenormaliai, patologiškai būsenai, tuo pasmerkiant ją patiriančias moteris savigraužai ir kaltės jausmui, įteigiant joms, kad jos – „prastos motinos“.

Dar vienas klausimas, į kurį populiarioji žiniasklaida nepateikia nei aiškaus, nei vienbalsio, nei racionalaus atsakymo – kaip moteris gali suderinti motinystę su profesine karjera. Netgi tuomet, kai ekonominė ir socialinė situacija sudaro moteriai palankias sąlygas suderinti šeimą su karjera (pvz., yra geras vaikų darželių tinklas, tėvas gali pasiimti tėvystės atostogų, moteris gali dirbti nepilną darbo dieną ir t.t.), netyla balsai, smerkiantys moteris, „išdavusias“ savo vaikus, per anksti išėjusias į darbą ar apskritai drįstančias pagalvoti, kad profesinė veikla jų gyvenime yra prasmingesnė nei vaikų auginimas. Daugirdaitė teigia, kad priešasčių, kodėl ši dilema iki šiol kamuoja daugelį moterų, nepaisant socialinių ir ekonominių sąlygų, reikia ieškoti „idealos motinystės“ reprezentacijose: „motinystė yra idealas, kurio realizacija gyvenime niekada nebūna tobula. Paprastai tariant, kad ir kiek stengtųsi, moteris visada ras pagrindą priekaištauti sau, kad kažko vaiko auklėjime nepadarė iki galo, o patriarchatas „postfeministiniuose“ Vakaruose valdo šiandien moteris per jų savigraužą ir baimes.“³¹

2.3. Žiniasklaidos kuriamų įvaizdžių įtaka

Žiniasklaidoje tam tikri reiškiniai supaprastinami, atsiejant kai kurias detales, o tam tikrus elementus priskiriant visai grupei. Taip kuriamas tam tikros žmonių grupės, šiuo atveju –

²⁹ 7

³⁰ 7

³¹ 7

motinų – įvaizdis.

Svarbi žiniasklaidos reikšmių kūrimo priemonė yra stereotipas – supaprastintas vaizdinys, jungiantis žinias ir pažiūras, ankstesnę patirtį su naujai gaunama informacija. Jo funkcija - padėti žmogui greičiau orientuotis vis didėjančiame informacijos sraute. Nagrinėjamu atveju stereotipas ir įvaizdis persipina ir papildo vienas kitą. Stereotipą galima pavadinti metodu, kuris naudojamas žiniasklaidoje informacijos supaprastinimo tikslais. Įvaizdis – tai žiniasklaidos publikuojamų tekstų produktas; jų suformuotas žmonių grupės vaizdinys, sukeltas poreikio išmatuoti kiekvieną individą savo laikmečio, vietos ir kultūros matais. “Įvaizdis – vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių visuomenės požiūrį į konkrečią instituciją ar asmenį”³².

Įvaizdis yra dvejopos prigimties: pirma, jis gimsta veikiamas žiniasklaidos specifikos – polinkio supaprastinti, stereotipizuoti. Antra, jis atspindi plačiai visuomenėje pripažįstamas pažiūras. Motinystės temą žiniasklaidoje linkstama atskleisti remiantis visuotinai priimtomis nuostatomis ir tradicijomis.

Socialinio išmokimo teorija teigia, kad individas socialinio elgesio išmoka stebėdamas. Žiniasklaidos formuojami įvaizdžiai turi didelę reikšmę asmens tapatumo kūrimui. “Žiniasklaidos pranešimai neabejotinai yra vienas iš socialinės realybės suvokimą suponuojančių veiksnių”³³. Įvaizdžiai tiesiogiai ir netiesiogiai primeta tam tikrus elgesio ir mąstymo standartus, vertybines nuostatas, jie apibrėžia, kas visuomenei priimtina ir kas – ne.

Įvaizdžių prigimtis lemia, kad jie siūlo tam tikrą savybių, požymių rinkinį. Pavyzdžiui, kategorijai “veikli mama” priklausanti moteris, pasak žiniasklaidos, turėtų būti vienokia, o “mama-namų šeimininkė” – kitokia. Šiuos vaidmenis apibendrina universalesnis motinystės įvaizdis – savybių, kurias turėtų turėti kiekviena motina, rinkinys. Remiantis sociologinėmis teorijomis, šis įvaizdis priklausomai nuo žiniasklaidos paplitimo turi didesnę ar mažesnę įtaką individualios motinos savęs suvokimui.

³² 9

³³ 22

3. MOTINYSTĖS ĮVAIZDŽIO TYRIMAS LIETUVOS ŽINIASKLAIDOJE

Kiekvienai motina tapsiančiai moteriai reikia sužinoti daug naujos informacijos, susijusios su naujuoju jos socialiniu vaidmeniu. Nežinomybė ir nepatyrimas gaubia kiekvieną šį naujo gyvenimo etapą: gimdymą, vaiko žindymą, vaiko priežiūrą, stiprų gyvenimo būdo pasikeitimą, moters virsmą motina, vyro virsmą tėvu ir t.t. Informacija apie motinystę ne tik diktuoja praktinius patarimus, tačiau atlieka didesnę vaidmenį moters asmens tapatybės kūrime: ji padeda orientuotis naujoje socialinėje realybėje, moko šiam vaidmeniui tinkančių elgesio normų, apibrėžia, kokios būsenos ir aplinkinių reakcijos yra priimtinos, teisingos, kurios – ne.

Silpnėjant ryšiams su tradicijomis, tėvų patirtimi, žiniasklaida tampa vienu iš svarbiausių informacijos šaltinių. Ji atstoja patyrusį ekspertą, pateikiantį autoritetingus patarimus. Žiniasklaida taip pat atlieka socialinio veidrodžio funkciją: leidžia moteriai pamatyti panašių į save, palyginti savo patirtį su patirtimi, reprezentuojama žiniasklaidoje. Žiniasklaida turi polinkį vienokią patirtį pateikti kaip teisingą ir priimtina, kitokią – kaip smerktiną ir nepriimtina. Tokiu būdu motinystės reprezentacija žiniasklaidoje veikia individualios moters savo vaidmens kūrimą: ji stengiasi pritaikyti prie visuotinai priimtinių normų, atitikti specialistų reikalavimus, būti „gera motina“.

Lietuvoje egzistuoja atskiras žiniasklaidos segmentas, skirtas vaikus auginančioms šeimoms. Didžiausią dalį jame užima spausdinti periodiniai žurnalai ir specializuotos interneto svetainės. Specializuota žiniasklaida daugiausiai, palyginti su kitomis žiniasklaidos priemonėmis, skiria dėmesio motinystei. Dėl to tyrimui pasirinkti specializuoti leidiniai ir interneto svetainės.

Didėjantis procentas Lietuvos gyventojų naudojami internetu ir tai liudija, jog interneto svetainės pasiekia nemažą auditoriją. Didėjančio žiniasklaidos vaidmens kuriant sampratą apie socialinius vaidmenis kontekste specializuotų interneto svetainių ir žurnalų reikšmė kuriant motinystės sampratą visuomenėje yra didelė.

Specializuoti žurnalai ir specializuotos interneto svetainės buvo tiriamos atskirais tyrimais. Šiame darbe pristatomi ir apibendrinami abu tyrimai. Jų rezultatai lyginami tarpusavyje. Skirtingų žiniasklaidos kanalų įtraukimas į tyrimą leidžia susidaryti platesnį vaizdą apie žiniasklaidos kuriamus įvaizdžius.

3.1. Specializuotų žurnalų apie motinystę ir tėvystę tyrimas

Lietuvoje šiuo metu nuolat leidžiami trys specializuoti mėnesiniai žurnalai apie vaikų

auginimą ir tėvystę (šiuo žodžiu apibendrinama ir motinystė, ir tėvystė): *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis*. Yra leidinių, skirtų nėštumui ir gimdymui (pavyzdžiui, žurnalas “Pradžią pradžia”), taip pat – įvairių nereguliarių leidinių. Pastarieji nėra aktualūs tyrimui apie motinystės įvaizdį, nes jam skiria nedaug dėmesio arba leidinių skaitomumas ir poveikis dėl nereguliarumo bei mažo tiražo nėra reikšmingas. Tyrimui pasirinkti periodiškai leidžiami leidiniai, daug dėmesio skiriantys motinystei ir tėvystei, turintys savo nuolatinius skaitytojus, pasiekiantys nemažą auditoriją.

Dėl periodiškumo ir tam tikrų aplinkybių (naujagimį prižiūrintis asmuo daug laiko praleidžia namuose, jis aktyviai ieško šios specifinės srities žinių, nes anksčiau turėjo apie tai mažai informacijos) galima daryti prielaidą, kad šie leidiniai įgauna ypatingą reikšmę formuojant motinystės ir tėvystės sampratą. Jie tampa vienu svarbiausių informacijos šaltinių apie naują sritį, į kurią įžengęs žmogus turi iš naujo atrasti savo tapatumą, išmokti naują vaidmenį. Periodinė spauda motinai praneša visuomenės lūkesčius apie jos naują vaidmenį.

Tyrimo *tikslas* – įvertinti, koks motinystės įvaizdis kuriamas Lietuvos žurnaluose, skirtuose tėvams.

Pasirinktas tyrimo *metodas* – kiekybinė ir kokybinė turinio analizė. Turinio analizės pagalba galima spręsti apie šiose žiniasklaidos priemonėse vyraujančius pranešimus ir jų kuriamus įvaizdžius.

Tyrimui pasirinkti 2001 metų žurnalų *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* pirmieji šeši numeriai bei atitinkami 2005-ųjų metų numeriai. Šie laikotarpiai pasirinkti dėl kelių priežasčių. Pirmą, norėta palyginti, ar motinystės samprata keitėsi per keletą metų. Didesnio laiko skirtumo pasirinkti nepavyko, nes vienas iš žurnalų (*Mamos žurnalas*) pradėtas leisti tik 2001-aisiais metais. Kad palyginimas būtų lygiavertis, nuspręsta pasirinkti laikotarpį, kai buvo leidžiami visi nagrinėjami leidiniai. Pusės metų laikotarpis leidžia daryti apibendrinimus apie žurnalų turinį. Pažymėtina, kad per pirmą pusmetį minimos dvi svarbiausios su tėvyste susijusios datos – Motinos ir Tėvo dienos, kurioms žurnaluose skiriama nemažai dėmesio.

Tyrimo metu nustatyta, kaip apibūdinama moteris, auginanti vaiką. Kaip dažnai ji apibūdinama kitais požymiais, išskyrus tai, kad ji yra mama – kaip darbuotoja, studentė, kokių nors dalykų žinovė arba tam tikriems dalykams gabi asmenybė?

Kas dažniausiai laikomas atsakingu už vaiko priežiūrą? Reikia turėti omenyje, kad didžioji dalis šių žurnalų skaitytojų – moterys, arba motinos, taigi daugelis straipsnių skiriami būtent joms, to specialiai nepaminint. Tačiau kitose žinutėse ar straipsniuose nurodoma, kam tenka atsakomybė už tam tikras vaiko auginimo sritis. Kartais aiškiai minimi abu tėvai (pavyzdžiui,

specialistai adresuoja savo patarimus abiem tėvams), kartais aiškiai minima tik motina, kartais – tėvas. Straipsniai, kuriuose pavyks identifikuoti šį požymį, bus suklasifikuoti į tris atskiras grupes, kad būtų galima jas palyginti.

Visi trys leidiniai skaitomi mažus vaikus auginančiose šeimose. Seniausiai leidžiamas žurnalas *Tavo vaikas* – nuo 1992-ųjų metų. Kiti du žurnalai pradėti leisti palyginti neseniai: *Mažylis* – 2000-aisiais, o *Mamos žurnalas* – 2001-aisiais metais. Tiriamojo laikotarpio pradžioje, 2001-aisiais metais, žurnalai nurodo tokius tiražus: *Tavo vaikas* – 13 000 egz., *Mažylis* – 12 000 egz., *Mamos žurnalas* – 10 000 egz. Vėlesniais tiriamojo laikotarpio metais, 2005-aisiais, nė vienas žurnalas savo tiražo nebenurodo. Tačiau žiniasklaidos tyrimų bendrovės TNS Gallup 2004-ųjų metų rudens duomenimis³⁴, skaitomiausias buvo *Tavo vaikas*, o mažiausiai iš šių trijų leidinių skaitomas buvo *Mažylis*. *Tavo vaiko* vidutinė skaitytojų auditorija sudarė 2,4 proc., *Mamos žurnalo* – 1,9 proc., *Mažylis* – 1,3 proc.

Tavo vaikas

Tavo vaikas pristatomas kaip “žurnalas mylintiems tėvams”. Žurnalas balansuoja tarp praktinės informacijos apie tėvystę ir asmeninio, intymesnio tono. Dažnai šalia specialistų komentarų spausdinama asmeninė skaitytojų patirtis; tai ypač populiariu vėlesniu tyrimo laikotarpiu. Kita pastebima tendencija – keičiasi moterų apibūdinimo forma žurnale. 2001-aisiais beveik visada, rašant apie konkrečios motinos patirtį arba cituojant skaitytojos laišką, spausdinamas asmens vardas ir pavardė, o dažnai ir kiti asmenį apibūdinantys požymiai – profesija, gyvenamoji vieta ir t.t. Šie šalutiniai apibūdinimai išnyksta 2005-aisiais. Padaugėja supaprastintų apibūdinimų, žyminčių tik buvimą mama arba kieno nors mama, tokių kaip “mama Lina” arba “Dominyko mama”. Beje, ši tendencija pastebima visuose žurnaluose. Pateikiama vis mažiau duomenų apie asmenybę, sureikšminamas tik moters kaip motinos vaidmuo. Tokiu būdu kuriama iliuzija, kad moteris, apie kurią rašoma, įdomi tik kaip motina.

2005-ųjų metų numeriuose *Tavo vaikas* spausdina daugiausia žinučių, palyginti su kitais – vidutiniškai 77 žinutes arba straipsnius viename numeryje. Šis skaičius pasikeitė nuo 2001-ųjų metų: tuomet viename numeryje vidutiniškai buvo spausdinamos 62 žinutės.

Mamos žurnalas

Mamos žurnalas pristatomas kaip “mėnesinis leidinys šeimoms, auginančioms

³⁴ 25

vaikus”. Pažymėtina, kad nors pavadinime aiškiai nurodyta, jog žurnalas skirtas mamoms, leidėjai pasirenka bendresnį apibūdinimą “šeima”, norėdami apibrėžti savo auditoriją. *Mamos žurnalas*, palyginti su kitais tiriamais leidiniais, spausdina daug daugiau pasakojimų, tikrų istorijų apie šeimas, kuria dar intymesnį bendravimo su skaitytojais toną.

Spausdinami skaitytojų laišakai, pasakojantys smulkmenas apie jaunų mamų patirtį prižiūrint vaikus, apie tai, kaip žurnale perskaitytos kitų motinų mintys padrašina jas vienam ar kitam poelgiui, arba polemizuoja su tam tikromis nuomonėmis. Leidinys yra pasirinkęs šiltą toną, imituojantį gerų draugių, kaimynių pašnekesį.

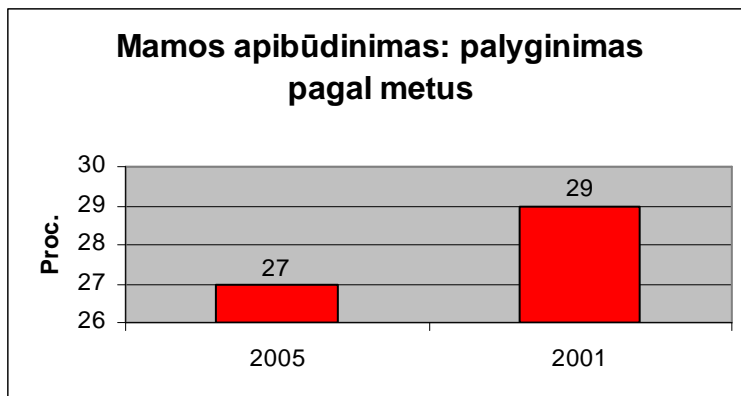
Šis žurnalas spausdina mažiausiai žinučių: nuo vidutiniškai 56 žinučių viename numeryje 2001-aisiais, pirmaisiais leidimo metais, šis skaičius sumažėjo iki 45 žinučių arba straipsnių viename numeryje. Tam turi įtakos didesnė straipsnių apimtis. Daugiau dėmesio skiriama kelioms pagrindinėms temoms, ypač – gyvenimo būdo istorijoms apie šeimas su vaikais, apie gimdymo patirtį.

Mažylis

Mažylis pristatomas kaip “žurnalas šiuolaikiškiems tėvams”. Čia, palyginti su anksčiau aptartais leidiniais, daugiausia “sausos” informacijos, trumpų žinučių – įdomybių arba praktinių patarimų. Specialistų patarimai, straipsniai praktinėmis temomis spausdinami labiau anonimine intonacija. *Mažylyje* taip pat rašoma apie konkrečių šeimų patirtį, tačiau bendrame kontekste tokie straipsniai sudaro kur kas mažesnę dalį nei anksčiau minėtuose žurnaluose.

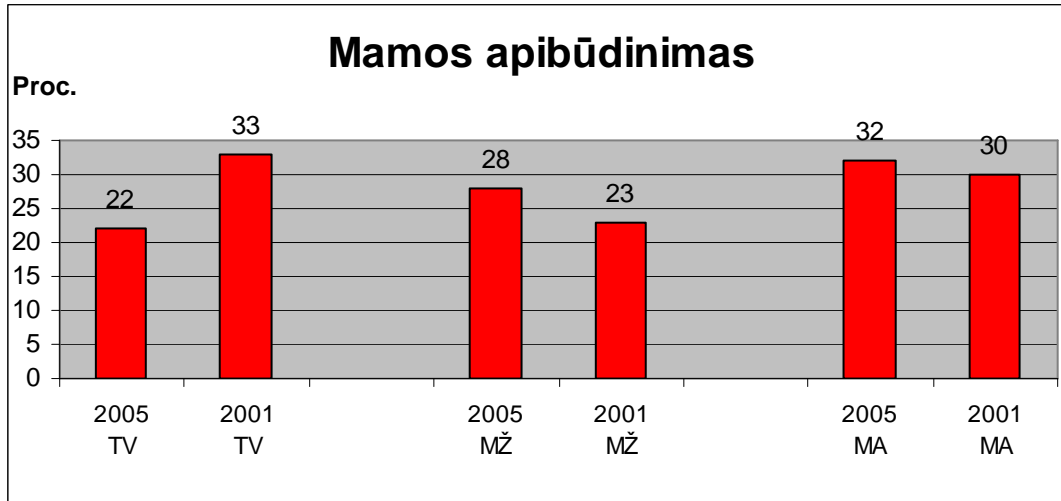
3.1.1. Motina kaip asmenybė

Pastebima tendencija rašant apie motiną neapibūdinti moters jokiais papildomais požymiais. Tai yra, dažniausiai neminima nei jos profesija, nei tautybė, pomėgiai ar kitos savybės, būdingos kiekvienai savarankiškai asmenybei. Papildomais požymiais apibūdinamos vidutiniškai mažiau nei trečdalis motinų, apie kurias rašoma žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* (žr. 1 grafiką).

Kaip matyti iš grafiko, procentas šiek tiek sumažėja 2005-aisiais metais. Galima daryti prielaidą, kad tam turi įtakos žurnalų pasirinkta didesnė specializacija, “išvalymas” nuo pašalinės informacijos. Moterys vis rečiau domina žiniasklaidą kaip asmenybės. Laikoma, kad pašalinė informacija apie individą nereikalinga. 2001-aisiais metais vyravo šiek tiek kitoks leidinių stilius, buvo įprasta paminėti cituojamo žmogaus vardą, pavardę, miestą, kuriame jis gyvena, ir profesiją. Per ketverius metus tokių apibūdinimų gerokai sumažėjo, o sumažėjimo procentų dalis sąlyginai maža dėl to, kad išaugo bendras žinučių skaičius žurnaluose.

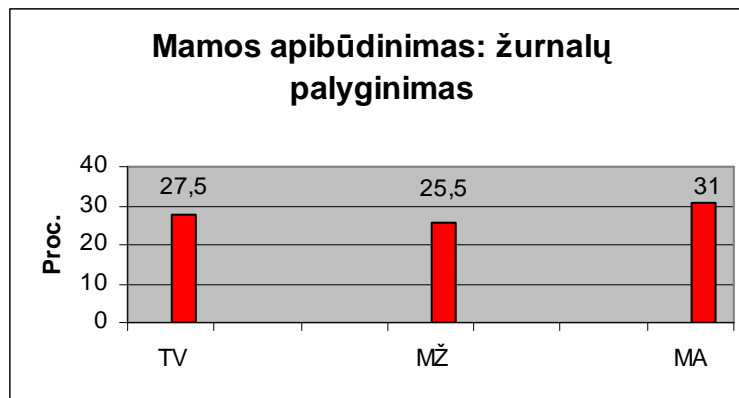
2 grafikas³⁵

Nors bendras procentas sumažėjo, dviejuose leidiniuose - *Mamos žurnale* ir *Mažylyje* atvirkščiai, jis padidėjo. Tam turėjo įtakos bendras rašinių apie konkrečius žmones, tikras istorijas skaičiaus padidėjimas. Įdomu, kad *Mažylis*, mažiausiai iš visų trijų spausdinantis rašinių apie konkrečių žmonių patirtis, vis dėlto pateikia didesnę jų įvairovę nei du likusieji.

3 grafikas

³⁵ Sutrumpinimai: TV – *Tavo vaikas*, MŽ – *Mamos žurnalas*, MA – *Mažylis*

Kaip matyti iš 3 grafiko, dažniausiai moteris papildomais požymiais apibūdinama *Mažylio* žurnale, kuris mažiausią dalį savo publikacijų skiria konkrečiai patirčiai aprašyti. Galima pastebėti tendenciją, kad kuo daugiau skirtingų motinų žurnalas aprašo įvairiose rubrikose, tuo menčiau jos identifikuojamos kaip įvairiapusės asmenybės. Visuose trijuose leidiniuose žinučių dalis, kuriose moteris identifikuojama ne tik kaip mama, skiriasi nežymiai.

Papildomi moters užsiėmimai – darbas, studijos, pomėgiai – dažnai pateikiami kaip kliūtis motinystei. Žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* nuolatos atsinaujina diskusijos dėl to, ar verta moteriai anksti grįžti į darbą po gimdymo, paliekant namuose kūdikį. Šia tema pasisakančios motinos dažnai mini kaltės jausmą: “Sunku buvo pakelti sąžinės graužatį, kad mažylis, patikėtas nors ir patikimam, tačiau vis dėlto svetimam žmogui. Slėgė ir nematymas, kaip guguoja, kaip atsisėda, žengia pirmąjį žingsnį”³⁶. “Dukteriai dabar penkeri, ją pagimdžiusi gal dešimtą dieną išėjau į darbą. (...) Jaučiau kaltės jausmą. Susitaikiau su mintimi, kad duktė manęs ir mama nevadins, ir tai bus teisinga”³⁷.

Motinystės nesuderinamumą su kitais užsiėmimais patvirtina ir cituojami specialistai, gydytojai: “Neįsivaizduoju, kaip galima mažylį palikti pirmomis dienomis ar mėnesiais ir kaip gali gerai jaustis. (...) Blogai, jei vaikas kaip koks kamuolys bus “mėtomas” nuo vieno žmogaus prie kito – jausis nesaugiai. (...) Mamos save apvagia – netenka daugelio spontaniško džiaugsmo valandėlių, kurios aplanko kasdien nuolat bendraujant su vaiku”³⁸.

Motina, kuriai vis dėlto pavyksta suderinti motinystę su sėkminga karjera ar kita veikla, pristatoma kaip egzotika; ji privalo patikinti žurnalistą ir skaitytojus, kad dėl jos karjeros nenukentėjo santykiai su vaikais, vaikų gerovė. “Viena, ko gailiuosi, tai, kad negaliu daugiau laiko būti kartu su vaikais. Ir grįžusi į Lietuvą turiu dirbti, užsidarau savo kambaryje ir rašau, o jos

³⁶ *Tavo vaikas*, 2005 m. Nr. 6, p. 22

³⁷ *Tavo vaikas*, 2001 Nr. 3, p. 42

³⁸ *Tavo vaikas*, 2001 m. Nr. 3, p. 43

[dukterys] žino, kad negali trukdyti”³⁹.

Kitame interviu⁴⁰ sėkmingą karjerą padariusi motina pasakoja, kaip jai pavyko tai suderinti su vaikų auginimu, stengdamasi paneigti mitą, kad motina turi aukotis dėl savo vaikų. Žurnalistas pateikia tradicinę motinystės sampratą kaip teisingą, o motina, norėdama atremti jo kaltinimus prasta vaikų priežiūra, turi įrodyti savo teisumą stipriais argumentais – pavyzdžiui, kad jos nesmerkia suaugę vaikai arba kad verslas ar kitas užsiėmimas, kurie moteriai trukdė tinkamai rūpintis vaikais, turėjo didžiulį pasisekimą.

Motinos mini neigiamą visuomenės reakciją į moterį, paliekančią namuose kūdikį ir grįžtančią į darbą: “Dirbu buhalterė vienoje įmonėje ir žinau, kad metus praleidusi namuose su vaiku būčiau gerokai atsilikusi. Tad į darbą grįžti nusprendžiau kaip galima anksčiau – kai Pijui suėjo trys mėnesiai. Aplinkiniai spaudė kaip įmanydami, apie save prisiklausiau tokių bjaurasčių, ko net sapnuote būčiau nesapnavusi: kad man svarbiau pinigai, o ne vaikas, kad sūnus neturės ryšio su manimi ir užaugęs bus mažų mažiausiai asocialus. Tačiau nesigailiu taip apsisprendusi, nes grįžusi į darbą vėl pasijaučiau tikru žmogumi – mane vertino, gerbė nuomonę”⁴¹.

Motinystės suderinimas su kitais socialiniais vaidmenimis tebėra opi problema moterims. Dėl įvairių priežasčių (finansinių, psichologinių, profesinių) motinos dažnai yra priverstos netrukus po gimdymo grįžti į darbą. Dėl savo poelgio neretai jos visuomenės smerkiamos kaip prastai prižiūrinčios savo vaikus. Tradicinis požiūris į motinystę, kuri turėtų būti atsietą nuo darbo, vyrauja ir tiriamuose leidiniuose. Tačiau reikia pripažinti, kad įvairios nuomonės ir pavyzdžiai šia tema spausdinami gana dažnai, pristatomos sėkmingą karjerą padarę moterys, sugebėjusios tai suderinti su motinyste. Apie tradicinio požiūrio į motinystę laikymąsi galima spręsti iš žurnalistų užduodamų klausimų, verčiančių motinas teisintis dėl gyvenimo būdo, neatitinkančio tradicinės motinystės sampratos. Taip pat – iš tendencijos nuasmeninti moteris, apibūdinant jas vieninteliu požymiu – motinyste, tai yra suponuojant, kad motinystė yra pagrindinis jos gyvenimo užsiėmimas ir interesas.

3.1.2. Tėvų atsakomybė

Didžioji dalis žinučių ir straipsnių, publikuojamų žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis*, skiriama vaikų priežiūros temai. Beveik kiekviename tekste vaiko priežiūra priskiriama vieno ar kito suaugusiojo atsakomybei. Paprastai atsakomybė priskiriama vaiko

³⁹ Mamos žurnalas, 2001 m. Nr. 6, p. 55

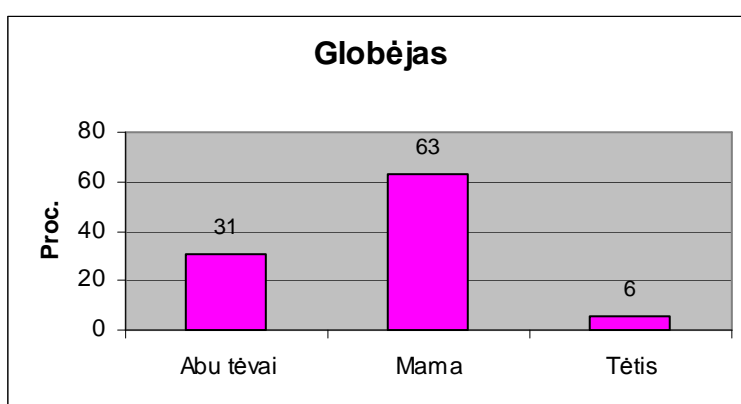
⁴⁰ Tavo vaikas, 2001 m. Nr. 4, p. 73

⁴¹ Tavo vaikas, 2005 m. Nr. 5, p. 76

motinai, tėvui arba abiem tėvams (labai retais atvejais – seneliams). Nesuradus tikslesnio termino asmuo, kuriam priskiriama atsakomybė už vaikų priežiūrą, bus vadinamas globėju. Paprastai globėju vadinamas svetimas vaiką prižiūrintis vykdomasis asmuo. Šiame tekste “globėjas” nebus vartojamas šia paplitusia reikšme. Terminas “pagrindinis globėjas” nurodys asmenį, kuriam tenka didžioji dalis atsakomybės už vaikų auginimą, tėvą arba motiną.

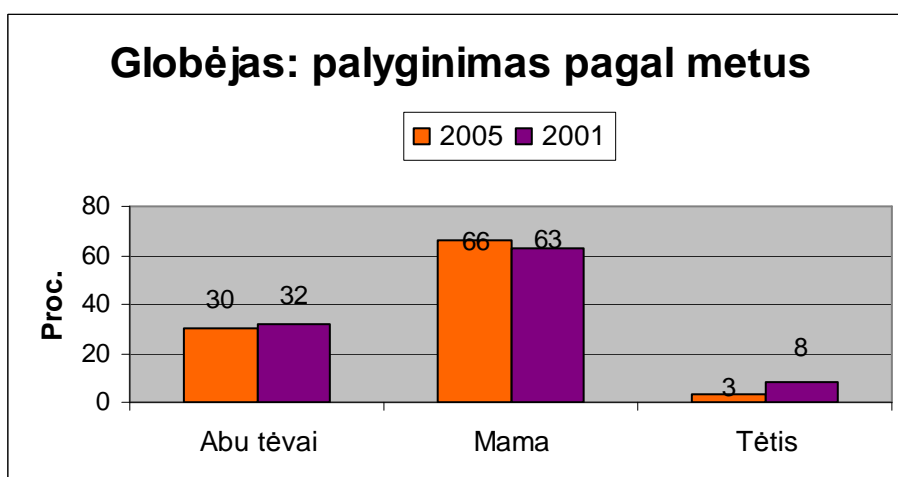
Vidutiniškai apie du trečdaliai (63 proc.) pranešimų pagrindine vaiko globėja įvardija motiną; perpus mažiau (31 proc.) pranešimų įvardija abu tėvus, o tėvą kaip svarbesnį globėją įvardija vidutiniškai tik 6 procentai pranešimų.

4 grafikas

Lyginant skirtingus laikotarpius aiškėja, kad 2001-aisiais tėčiai buvo minimi dažniau nei 2005-aisiais. Pastarųjų metų numeriuose didėja dėmesys motinai kaip svarbiausiai vaiko globėjai; šis procentas padidėja, kai tuo tarpu sumažėja tiek vyrų, tiek abiejų tėvų minėjimas.

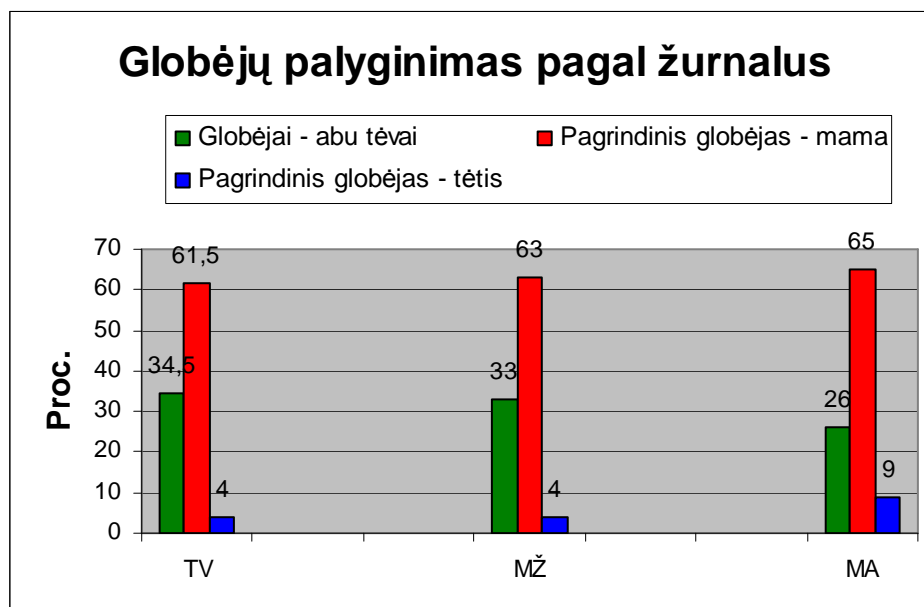
5 grafikas

Lyginant leidinius matyti, kad daugiausiai dėmesio tėčiams skiriama *Mažylyje*. Galima daryti prielaidą, kad tam turi įtakos ir tai, kad šis žurnalas aktyviausiai įsijungė į 2005-aisiais metais Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos vykdytą projektą “Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje:

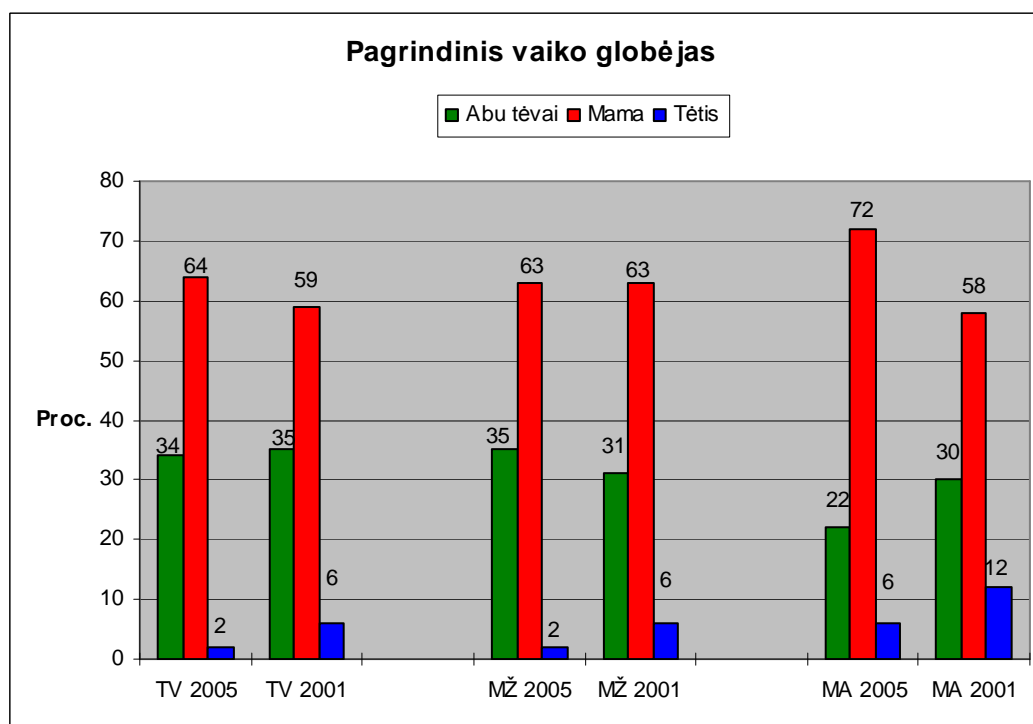
naujų lyčių lygybės strategijų paieška”, kurio tikslas – skatinti vyrus aktyviau dalyvauti šeimos gyvenime ir priimti atsakomybę už vaikų priežiūrą. 2005-aisiais metais *Mažylis* spausdina palyginti nemažai straipsnių apie tėčius.

6 grafikas

Pažymėtina, kad apskritai dėmesio tėčiui kaip vaiko globėjui visuose žurnaluose sumažėja 2005-aisiais metais.

7 grafikas

3.1.3. Motinos įvaizdis

Tradiciniu požiūriu motinai tenka visa atsakomybė dėl vaiko priežiūros. Mūsų visuomenėje įprasta visus rūpesčius, susijusius su vaikais, automatiškai priskirti motinai. Motinos vaidmenį linkstama suprasti pagal nutylėjimą. Žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* motinos išlieka “nuline kategorija”, manoma, kad jos sudaro didžiąją dalį auditorijos, taigi ši grupė yra adresatas, kuriai skiriama dauguma pranešimų; jų vardu dažniausiai kalba skaitytojų laišškai ar redakciniai straipsniai.

Keletas motinos įvaizdžio ypatumų:

1. Informaciją apie vaiką beveik visuomet pateikia motina, o ne tėvas ar abu tėvai. Manoma, kad ji privalo žinoti ne tik dalykus, kurie susiję su jos pareigomis – vaiko sveikatos, psichologinę būklę, pasiekimus; jos klausiama ir apie vaiko asmenybę, jo vidinę būseną. Skaitytojų laiškuose motinos rašo savo vaikų vardu, pirmuoju asmeniu pasakoja vaikų nuotykius. Pranešimuose apie apsigimusius vaikus, sunkiai sergančius ar, atvirkščiai, ypač talentingus vaikus visuomet pasisako vaiko motina. Tėvas apie vaiką pasisako tik tuomet, kai juo pačiu yra domimasi kaip asmenybe ir tėvu, teiraujamas, kaip jam pavyksta tėvystę derinti su kitais jo gyvenimo aspektais.

2. Specialistų pasisakymuose dominuoja tradicinis požiūris į motinystę. Praktinė informacija apie vaiko sveikatą ir vaiko fizinę vystymąsi beveik visuomet adresuojama mamai. Kreipinys į abu tėvus atsiranda tuomet, kai kalbama apie vyresnį vaiką ir ypač dažnai – kai kalbama apie psichologines, socialines (galima suprasti – “aukštesnio lygio”) problemas.

3. Tam tikra dalis praktinės informacijos, susijusi su nėštumo, gimdymo ir žindymo procesais, visada skirta tik moterims, nes tai susiję su jų fiziologija. Tiesa, ypatingomis progomis (pvz. straipsnių ciklas “Nėščias vyras”⁴²) spausdinami pranešimai apie vyro santykį su šiais reiškiniais.

4. Motinystė pristatoma kaip moters gyvenimo pilnatvė. Ši tendencija ypač pastebima skaitytojų laiškuose, straipsniuose apie moteris, kurios dėl sveikatos ar kitų problemų negalėjo pastoti ar turėti vaikų. Kai pagaliau pavyksta susilaukti vaikų, moters gyvenimas laikomas prasmingu. Motinystė romantizuojama kaip absoliutus pasiaukojimas, nesavanaudiškas ryšys, besąlygiškas atsidavimas. Viena redakciniame straipsnyje rašoma: “Motinystė – pats nepelningiausias, pats neracionaliausias žingsnis moters gyvenime, nes žengusios jį mes duodame amžinuosius įžadus mylėti ir dalintis viskuo, ką turime geriausio, su vaiku. Nieko už tai

⁴² Tavo vaikas, 2005 m. Nr. 1-2

nereikalaujamos”⁴³.

5. Beveik nėra žinučių, atskleidžiančių neigiamus motinystės aspektus. Beveik nerašoma apie moteris, kurios mano, jog motinystė – našta. Neigiamas emocijas linkstama diagnozuoti kaip pogimdyminę depresiją – įprastą laikiną būseną, kurią psichologai komentuoja kaip neišvengiamą motinystės dalį, didžiąja dalimi nulemtą fiziologijos ir duoda patarimų, kaip lengviau ją pergyventi. Šiame kontekste įdomus straipsnis “Esu bloga mama”⁴⁴, kuriame neigiamos motinystės keliamos emocijos bandomos komentuoti šiek tiek giliau. Užsimenama, kad, pavyzdžiui, nėščios moters neigiamų emocijų priežastis gali būti neatitikimas tarp moters vidinio pasaulio ir visuomenės jai primetamo vaidmens. Pavyzdžiui, psichologė teigia, kad “kuo labiau aplinkinių ir visuomenės spaudimas skiriasi nuo realios vidinės būsenos – tuo labiau moteris gali jaustis vieniša, nesuprantama ar net “netikusi”.⁴⁵ Tačiau ta pati psichologė vėliau nurodo, kad nėštumą sunkiai išgyvenanti moteris gali turėti problemų su savo moteriškumu: “Nėštumas, kaip ir menstruacijos ar menopauzė, yra vienas mūsų kūno priminimų, kad esame moterys, kad, nors gyvenimo tempas vis didėja, mums būdingas ypatingas ryšys su aplinka, kad ne viskas yra ar gali būti kontroliuojama. Yra manoma, kad sunkiau tiek menstruacijas, tiek nėštumą išgyvena tos moterys, kurioms sunku susitaikyti su savo moteriškumu”⁴⁶.

6. Beveik neatkreipiamas dėmesys į tai, kad su motinyste susijusios atsakomybės našta sunkiai pakeliama vienai moteriai. Nesiūlomas vyro aktyvus įsijungimas į vaikų auginimą. Įtvirtinama nuostata, kad vyras gali tik padėti, užjausti, suprasti, o ne perimti arba dalintis atsakomybe už savo vaikus.

7. Motinai tiesiogiai arba pagal nutylėjimą priskiriama didžioji dalis atsakomybės dėl vaikų priežiūros. Ji laikoma pagrindine tarpininke tarp vaiko ir visuomenės, kuri perduoda negalinčio kalbėti vaiko jausmus (dažnai pasitelkusi savo vaizduotę). Iš jos tikimasi ne tik visapusiškos vaiko priežiūros, bet ir džiaugsmo priimant šias pareigas; neigiamos emocijos vertinamos kaip laikinos, jei ne patologinės.

3.1.4. Tėvo įvaizdis

Žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* neretai minimi ir tėčiai. Rašoma, kaip vyras jaučiasi nėštumo metu, kaip jis gali padėti moteriai per nėštumą ir gimdymą, koks jo vaidmuo auginant vaiką. Tačiau, kaip minėta, pagrindinė vaiko priežiūros našta tenka motinai.

⁴³ Mamos žurnalas, 2001 m. Nr. 5, p. 3

⁴⁴ Tavo vaikas, 2005 m. Nr. 5, p. 74

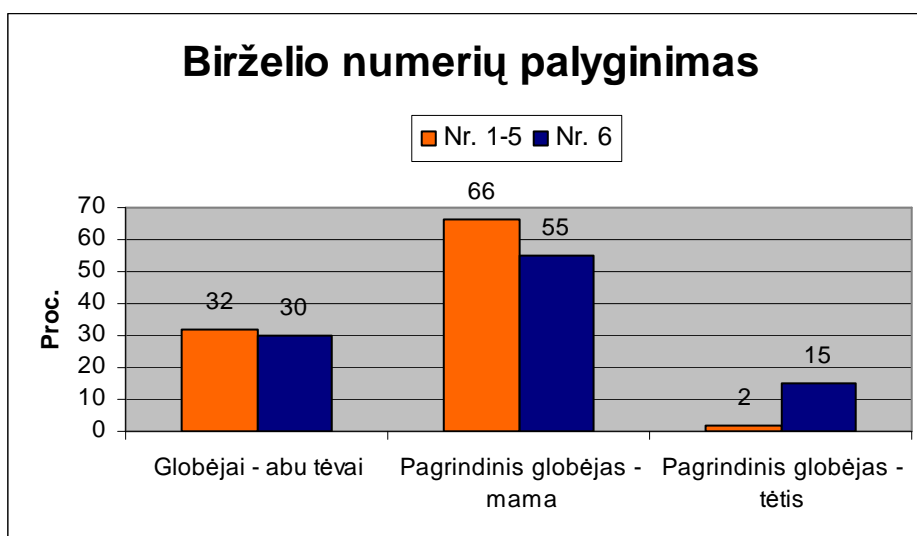
⁴⁵ ten pat

⁴⁶ ten pat, p. 75

Tėčiams kaip vaikų globėjams skiriamas dėmesys nepalyginamai mažesnis nei dėmesys, skiriamas mamoms.

Pastebėta tendencija, kad apie tėčius dažniausiai rašoma įvairiomis progomis. Daugiausia – birželio numeriuose dėl priežasties, kad tą mėnesį švenčiama Tėvo diena. Galima palyginti, kaip vaiko globėjų apibūdinimai pasiskirsto birželio mėnesio numeriuose ir kaip – likusiuose.

8 grafikas

Iš grafiko matyti, kad žinučių, apibūdinančių tėtį kaip pagrindinį vaiko globėją, skaičius šokteli nuo 2 iki 15 procentų. Tai patvirtina teiginį, kad tėvo vaidmuo prisimenamas progomis, o pagrindiniu vaiko globėju absoliučioje daugumoje žinučių vis tik laikoma motina. Tėčiai pristatomi kaip tam tikra egzotika, jų klausama, ką jie veikia su vaikais, tarsi nebūtų aiškių jiems priskiriamų vaidmenų. Kai kuriose žinutėse jaučiamas vyro-tėvo tapatybės ieškojimas, jo bandymas suderinti savo vyriškumą su pareiga šeimai, vaiko priežiūra. Rašinių tokiomis temomis padaugėja 2005-aisiais metais, dauguma jų atsirado su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos vykdomo projekto “Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška” pagalba.

Vis dėlto dažniausiai tėčio vaidmuo vaikų priežiūroje žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* pristatomas “tradiciškai”. Tai gerai iliustruoja straipsnis apie žinomo žurnalisto Kristupo Krivicko šeimą. Šioje šeimoje aiškus “tradicinis” lyčių vaidmenų pasiskirstymas. “Išvydusi teigiamą testo rezultatą Jurgita sunerimo: kaip sureaguos Kristupas? “Barsis!” – nusikvatoja būsimas tėtis. Sulaukusi iš darbo grįžusio vyro, moteris buvo atsargi: “nesu įsitikinusi,

nes testas nesuteikia 100 proc. garantijos...” “Tada aš ir sakau: “Jei nežinai, ko mane trukdai?”⁴⁷. Šiuo požiūriu nėštumas yra tik moters reikalas ir net, galima sakyti, jos “kaltė”, kurią vyras gali atleisti arba neatleisti. Būsimas tėtis atvirauja: “Man labai patinka požiūris, kad iki 4 m. vaiką turi auginti mama, paskui estafetę perima tėtis”⁴⁸.

Vyriškos problemos moters nėštumo metu dar aštriau apibūdinamos skaitytojo laiške “Labas, jums rašo nėščias vyras”⁴⁹:

“Aš nesitikėjau, kad tie devyni nėštumo mėnesiai tokie siaubingi! Laimingą mano vedybinį gyvenimą pavertė kažkokių rūpesčių rutina be jokios palaimos. Įsivaizduoju, kad būsiu geras... ne, puikus tėvas. Bet tai nereiškia, kad turiu būti vargšas vyras – be sekso ir kitų negausių gyvenimo malonumų. Be to, šiandien, jei manęs kas paprašytų apibrėžti save, sakyčiau: esu apsvėmusios, apsisisiojusios moters vyras. Tokia štai garbė... (...) iš darbų pasiskirstymo tarp lyčių liko tik teorijos – viskas “suskirstyta” man. Mano žmona iš kompaktiškos moters pavirto bedidejančia “didžiąja motina”, o aš – matriarchato auka ir dar be sekso... (...) Ką gi, dabar galiu apibrėžti laukimo situaciją. Žmona laukia, kol ji pagimdys, nes sako, kad norinti padoriai pavalgyti įprasto maisto, o aš laikiu, kol žmona pagimdys, nes laikiu, kol galų gale galėsiu iškrauti savo vidines įtampas. (...) Tirpstant aiškiai ribai tarp lyčių socialiniame kontekste, sunkiau atrasti tą saugią nišą, kur galėtų vyras, kaip aš, pasislėpti nuo nėštumo bėdų.”

Neretai reiškiamą nostalgiją laikams, kai lyčių vaidmenys buvo griežčiau apibrėžti, visus namų rūpesčius, įskaitant nėštumo keliamas problemas, paliekant moteriai; nepasitenkinimas dėl to, kad lieka nepatenkinti vyro seksualiniai poreikiai; rūpinimasis nėščia žmona suvokiamas kaip našta. Reikia pripažinti, kad cituojami pavyzdžiai kraštutiniai; tokie griežtai tradiciniai lyčių vaidmenų skirstymai tiriamuose žurnaluose aptinkami nedažnai. Dažniau yra linkstama prie nuosaikesnės, tačiau vis dar patriarchalinės pozicijos. Vaizduojami vyrai, kurie dirba ir išlaiko žmonas, auginančias vaikus, tačiau kiek gali prisideda prie vaikų priežiūros, domisi savo žmonos ir vaikų sveikata, jaučia atsakomybę už savo šeimos narius.

Įdomu pastebėti, kad dažnai skaitytojų laiškuose moterys dėkoja savo vyrams už pagalbą auginant vaikus. Tai įtvirtina suvokimą, kad tėvo aktyvus vaidmuo yra ne įprastas, o atsitiktinis. Tėvas, prisiimantis atsakomybę už vaiko auginimą, laikomas greičiau išimtimi nei taisykle.

2005-ųjų metų numeriuose padaugėja diskusijų apie tėvystę, tėvo vaidmenį, tėčio galimybę pasiimti vaiko auginimo atostogų. Tam akivaizdžiai turi įtakos minėtas projektas “Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška”⁵⁰. Lyginama, kiek procentų tėvų naudojasi teise į vaiko auginimo atostogas Lietuvoje ir kitose šalyse, rašoma apie tėvus, kurie liko namuose auginti vaikų išleisdami žmoną į darbą. Kalbinami vaiko auginimo

⁴⁷ Tavo vaikas, 2005 m. Nr. 1, p. 11

⁴⁸ ten pat

⁴⁹ Mamos žurnlas, 2005 m. Nr. 6, p. 27

⁵⁰ 15

atostogų išėję tėvai mini neigiamą visuomenės, darbdavių ir net valstybinių institucijų pareigūnų požiūrį, baimes dėl atsakomybės už vaiką, baimes “nesumoteriškėti”. Vienas vyras, namuose prižiūrėjęs vaiką, jaučia būtinybę patikinti: “Tikrai nesu sumoteriškėjęs vyras, kurio pomėgiai – namų ruoša bei sėdėjimas su moterimis ant suoliuko parke, aptarinėjant sauskelnių rūšis”⁵¹.

Spausdinamos atviresnės diskusijos su tėčiais apie jų vaidmenį⁵², kuriose vyras išsitaria, kad “sėdėti su vaiku namie tikrai nėra poilsis. Anksčiau aš grįždavau namo ir klausdavau Austėjos (): “Ką veikėt?” Atsakydavo: “Valgėm, ėjom į lauką, prausėmės...” Aha, manydavau, nieko nenuveikė. O kai pačiam teko pajusti tą “nieko neveikimą”, būdavo kad ir nevalgęs likdavau. Kažkur dingsta tas laikas, sukiesi suplukęs, kuitiesi, čia valgydinti, čia migdyti, čia laukan ar į Austėjos darbą vežti, žiūrėk, ir vakaras. Laimei, Austėja neklausdavo, ką veikiau...”⁵³ Vyrai, kuriems teko patirti vaikų priežiūros našta, kitaip kalba apie motinystę ir motinos vaidmenį; jie nėra linkę nuvertinti motinystės kaip lengvo užsiėmimo.

Atsiranda straipsnių, kuriuose apie tėvystę pozityviai pasisako patys tėvai. Vyresnio amžiaus tėvas prisipažįsta, kad su malonumu dalijasi vaikų priežiūros rūpesčiais su žmona: “iki tol man sunkoka būtų buvę įsivaizduoti, jog aš su malonumu kelsiuosi 4-5 val. ryto pagirdyti vaiko pieneliu ar naktį atsikėlęs eisiu pabūti prie dukros. Bet dabar tai yra taip natūralu, net neįsivaizduoju, kad galėtų būti kitaip. Mes tiesiog nuoširdžiai dalijamės visais tais rūpesčiais”⁵⁴.

Apskritai tėvo vaidmuo pristatomas gana fragmentiškai. Vyrauja nuosaikus tradicinis požiūris į tėvą, kurio pareiga – uždirbti pinigus ir gera valia – padėti žmonai prižiūrėti vaikus. Nevengiama vaizduoti ir šovinistinių vyrų, atvirai nusikratančių atsakomybės dėl vaiko. Pastaruoju metu vykdomų specialių projektų dėka tėvystei dėmesio padaugėja, pasirodo diskusijos apie lyčių vaidmenis vaikų priežiūroje, vyro kaip tėvo tapatybę, tačiau kol kas jos negausios.

Specializuotuose žurnaluose kuriamas tradicinis motinystės įvaizdis, kuris remiasi plačiai Lietuvos visuomenėje paplitusia motinystės samprata, moterį susiejančia su vaiko auginimu, namais; išskiriančia motinystę kaip svarbiausią moters gyvenimo misiją, sunkiai suderinamą su kita veikla. Palyginus 2001-ųjų ir 2005-ųjų metų leidinius, skirtus šeimoms, auginančioms vaikus, pastebėta moterų nuasmeninimo tendencija, identifikuojant jas tik kaip “mamas”. Vyro indėliui į vaikų auginimą skiriama mažai dėmesio, ir tendencija taip pat yra mažėjanti, nepaisant šiuo metu

⁵¹ Mažylis, 2005 m. Nr. 2, p. 57

⁵² Mažylis, 2005 m. Nr. 6, p. 50

⁵³ Ten pat, p. 52

⁵⁴ Ten pat, p. 59

Lietuvoje vykdomų projektų, skatinančių vyrų aktyvesnį įsitraukimą į vaikų globą. Nors formaliai specializuoti žurnalai apie vaikų priežiūrą adresuojami “tėvams” arba “šeimai”, tačiau beveik visa atsakomybė už vaiko priežiūrą priskiriama motinai.

Žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis* pristatoma nedidelė motinystės patirties įvairovė, bet netgi dirbančios mamos arba tėčiai, kurie padeda auginti vaikus parodomi kaip egzotiški, tuo būdu dar labiau sustiprinant tradicinį motinystės įvaizdį. Žurnalų atsiribojimą nuo bet ko, kas neįeina tiesiogiai į “geros” motinystės sampratą, galima iš dalies aiškinti jų specializacija, kuri vis stipriau jaučiama. Tačiau gana skurdžiai atspindima motinystės patirties įvairovė kuria vienamatį motinystės įvaizdį.

3.2. Specializuotų interneto svetainių tyrimas

Siekiant išsiaiškinti, koks motinystės įvaizdis plinta per vieną iš plačiai paplitusių komunikacinių kanalų – internetą – 2006 m. sausio mėnesį atlikta kokybinė interneto svetainių turinio analizė. Dėl šio informacijos kanalo specifikos jam sunku pritaikyti kiekybinės analizės metodą. Svetainėse straipsniai publikuojami įvairiu periodiškumu, svetainės labai skiriasi pagal informacijos apimtį, originalių straipsnių ir vertimų santykį ir netgi – informacijos teikimo tikslą. Todėl nuspręsta analizuoti visus tyrimo metu skaitytojams pasiekiamus tekstus.

Tyrimui pasirinktos lietuviškos interneto svetainės, skirtos vaiko gimdymui, auginimui, motinystei ir tėvystei, nuolat publikuojančios straipsnius šiomis temomis. Šiuos kriterijus atitinka penkios šiuo metu veikiančios lietuviškos interneto svetainės – *Supermama*, *Mamos portalas*, *Takas – mamoms*, *Už gyvybę*, *Vaikas*.

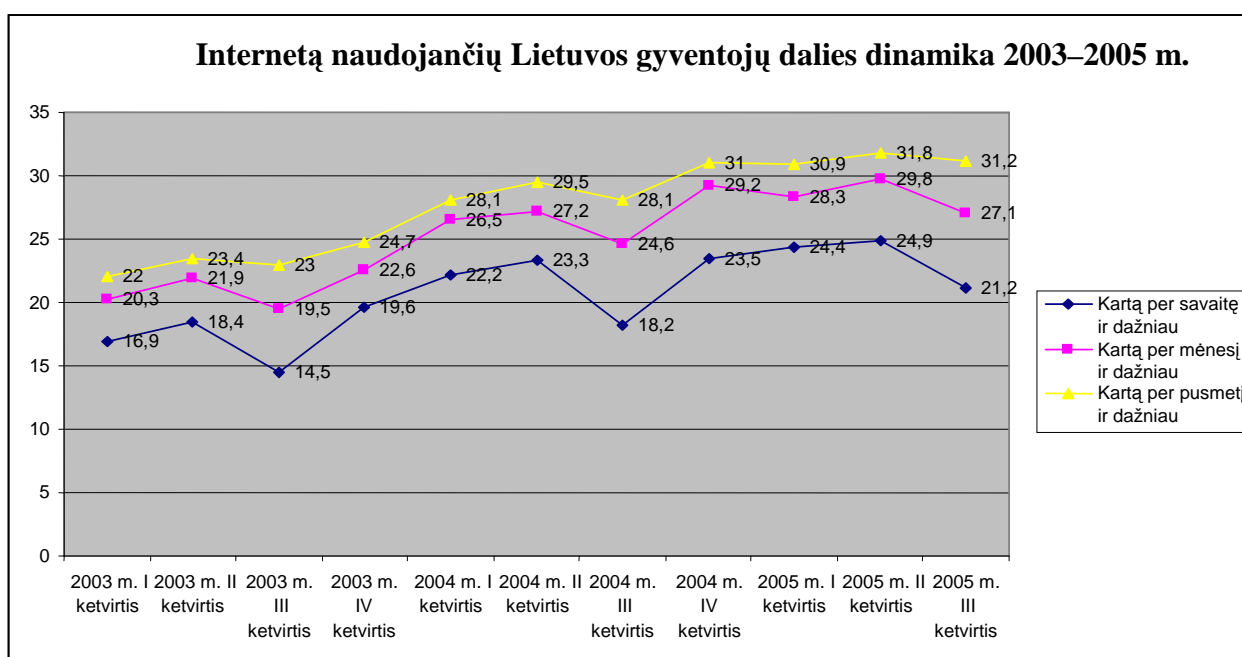
Svetainės suskirstytos pagal pobūdį, analizuojamas publikuojamų tekstų turinys, dažniausiai nagrinėjamos temos. Siekiama ištirti, koks požiūris į motinystę ir tėvystę atsispindi svetainėse publikuojamuose tekstuose, vyrauja vienas požiūris ar jų pateikiama daugiau. Analizuojama, koks motinystės įvaizdis formuojamas, koks motinystės įvaizdžio santykis su tėvystės įvaizdžiu.

Interneto svetainių tyrimas leidžia susidaryti vaizdą, kokia informacija apie motinystę ir tėvystę yra prieinama šiuo komunikaciniu kanalu. Tyrimas leidžia palyginti šio komunikacijos kanalo kuriamus įvaizdžius su kito kanalo – specializuotų žurnalų kuriamu įvaizdžiu.

3.2.1. Internetas kaip komunikacijos kanalas

Interneto svetainės tampa vis lengviau pasiekiamos vartotojams. Lietuvos respublikos Ūkio ministerijos duomenimis (žr. 1 lentelę), Lietuvos gyventojų naudojimas informacinėmis technologijomis nuolat auga. Pastaraisiais metais naudojimas internetu išaugo 0,5 procento ir pasiekė 32,4 procentų ribą: „2005 m. III ketvirčio duomenimis 34,6 proc. 15–74 m. amžiaus šalies gyventojų nurodė, kad namuose turi kompiuterį (palyginimui, 2005 m. I ketvirtį – 33,8 proc.). Internetu 2005 m. III ketvirtį naudojami 32,9 proc. visų 15–74 metų amžiaus gyventojų (2005 m. II ketvirtį – 32,4 proc.).“⁵⁵

1 lentelė

Ataskaitoje teigiama, kad daugiausia interneto naudotojų yra tarp jaunų žmonių – 15–19 metų amžiaus žmonių grupėje internetą naudojo 71,4 proc., 20–29 m. amžiaus grupėje atitinkamai – 53,7 proc. Didelė dalis šeimų, auginančių mažus vaikus, priklauso amžiaus grupei, kuri itin daug naudoja internetą (20–29 m. amžiaus). Tiesa, apžvalgoje nenurodoma, kaip naudojimas internetu paplitęs tarp vyresnio amžiaus žmonių tik teigiant, kad jis yra mažesnis nei pirmųjų.

Dažnai internetas tampa vienu iš nedaugelio galimybių palaikyti ryšį su pasauliu jaunoms mamoms – moterims, likusioms namuose su vaikais. Teigiama, kad interneto naudojimas namuose didėja: “2005 m. III ketvirtį namuose internetu naudojami 42,9 proc. (palyginimui, 2005 m.

⁵⁵ 14

I ketvirtį – 39,2 proc.) gyventojų.“⁵⁶

Teigiama, kad dauguma interneto naudotojų lankosi interneto portaluose (70,1 proc.)

Pastebima, kad naudojimasis internetu priklauso nuo šeimos pajamų, gyvenamosios vietos ir kitų faktorių. “Išlieka ryškūs informacinių technologijų naudojimo skirtumai pastebimi tarp miestų ir kaimų interneto ir kompiuterių naudotojų. Kompiuteriu miestuose (daugiau negu 2 tūkst. gyventojų) 2005 m. III ketvirtį naudojosi beveik 49,8 proc., tuo tarpu kaime – 30,1 proc. Atitinkamai internetu miestuose naudojosi 39,3 proc., kaime – 21,4 proc.“⁵⁷

Galima daryti prielaidą, kad didžioji dalis interneto vartotojų – vidurinei klasei priklausančios šeimos. Tačiau reiktų nepamiršti, kad interneto naudojimas labai paplitęs tarp jaunesnio amžiaus žmonių ir tai jau mažiau priklauso nuo ekonominės padėties. Pavyzdžiui, daugumoje studentų bendrabučių yra nebrangus interneto ryšys, ir didžioji dalis studentų juo naudojasi. Taigi potenciali interneto svetainių auditorija šeimų, auginančių vaikus, tarpe turėtų būti gana didelė.

3.2.2. Interneto svetainių tyrimas

Palyginti su spausdinta žiniasklaida, internetas yra demokratiškesnė komunikacijos erdvė. Viena iš priežasčių – internete veikia intensyvesnis atsakomasis ryšys su skaitytojais (arba vartotojais). Spausdintoje žiniasklaidoje taip pat deklaruojamas atsakomasis ryšys – pavyzdžiui, spausdinami skaitytojų laišakai, viena ar kita tema nagrinėjama „skaitytojams pageidaujant“. Tačiau spausdintoje žiniasklaidoje visada daugiau manipuluojama šios srities tekstais. Jie publikuojami arba nepublikuojami priklausomai nuo redakcijos atrankos, nekalbant jau apie tikimybę, kad dalį „skaitytojų laiškų“ rašo pati redakcija. Taigi, spausdintos žiniasklaidos turinys aktyviai ir pilnai formuojamas redakcijos, įskaitant ir vadinamąjį „atsakomąjį ryšį“.

Interneto svetainės šiuo požiūriu skiriasi. Atsakomasis ryšys – skaitytojų komentarai prie straipsnių – paprastai čia nekontroliuojami arba labai menkai ribojami pašalinant tik tuos, kurie yra įžeidžiantys, vartoja necenzūrinius žodžius ir t.t. Galimybė komentuoti bet kurį straipsnį atveria didesnes galimybes atsakomajam ryšiui ir kitokių nuomonių išsakymui.

Kitas faktorius, garantuojantis interneto pranašumą demokratijos aspektu – sąlyginis pigumas. Palyginti su spalvotais žurnalais, interneto svetainėms sukurti reikalinga kur kas mažiau sąnaudų. Dėl šios priežasties teoriškai kiekvienas, norintis išsakyti savo požiūrį internete, turi galimybę tai padaryti. Pastarasis veiksnys leidžia sukurti didesnius lūkesčius internetui įvairovės

⁵⁶ 14

⁵⁷ Ten pat.

prasmė.

Specializuotos interneto svetainės apie vaikų auginimą yra neįtikėtinai populiarios. Viena iš jų netgi patenka į populiariausių lietuviškų interneto svetainių dvidešimtuką – *Supermama*, atsidūręs 12 vietoje (žr. 2 lentelę). Tai stebina turint galvoje šios svetainės gana siaurą specializaciją. Kitų populiariausiųjų sąrašė atsidūrusių interneto svetainių populiarumą paaiškina jų patiekiamos informacijos ir paslaugų nespecializacija, tinkamumas plačiai auditorijai, arba tai, kad informacija ir paslaugos skirtos jauniausiai (ir didžiausiai) interneto vartotojų grupei.

2 lentelė

20 populiariausių svetainių pagal lankytojų (realiųjų vartotojų) skaičių				
Nr.	Svetainės	Lankytojai (realūs vartotojai)	Atidaryta puslapių	Pasiekiamumas
1	delfi.lt	544982	52370423	69,46%
2	one.lt	412052	54682631	52,52%
3	Takas.lt	360460	12234971	45,94%
4	autoplius.lt	269691	32578993	34,37%
5	Omni.lt	251693	6877116	32,08%
6	Lrytas.lt	182079	3718137	23,21%
7	Klase.lt	177854	11441794	22,67%
8	pazintys.lt	154721	37718591	19,72%
9	leskok.lt	145096	62562441	18,49%
10	draugas.lt	127462	29818529	16,25%
11	Jippii.lt	122687	5257398	15,64%
12	supermama.lt	107011	6893119	13,64%
13	cv.lt	99898	1876264	12,73%
14	zaidimai	98115	1986048	12,51%
15	Kompiuterija	96542	1330087	12,30%
16	eniro	96532	1057250	12,30%
17	skelbimai	92028	1273458	11,73%
18	day	90442	1787731	11,53%
19	m-1	88164	1547025	11,24%
20	games	73632	1539867	9,38%
	Dvidešimtuko svetainėse	771625	328551873	98,35%

Šaltinis: „gemiusAudience“, 2005 m. birželis⁵⁸

1) *Supermama*

<http://www.supermama.lt>

Viena populiariausių ir seniausiai veikiančių interneto svetainių apie vaikus yra *Supermama*. Interneto svetainė pristatoma kaip „Interneto klubas mamoms ir tėčiams“. Tačiau svetainės internetiniame adrese minima tik mama, kaip ir daugumoje kitų šios srities specializuotų žiniasklaidos priemonių.

Supermamos svetainėje publikuojama informacija panaši į specializuotų žurnalų apie vaikų auginimą turinį: sėkmingo nėštumo, sėkmingo vaikų auginimo ir ugdymo „receptai“; istorijos apie gimdymą, linksmos istorijos, susijusios su vaikais; patarimai vestuvėms, šeimyninio gyvenimo problemos. Publikuojami tekstai apie „garsias mamas“, įvairių tyrimų rezultatai, susiję su motinyste ir vaikų auginimu. Yra atskira skiltis, skirta tėčiams – „Tėčio puslapis“. Absoliuti dauguma informacijos – ne autorinė, o perspausdinta iš kitų interneto svetainių, labai dažni vertimai iš rusų kalbos.

Didžioji dalis informacijos pristato motinystę vien tik kaip teigiamą patirtį. Pavyzdžiui, viename straipsnyje, remiantis mokslininkų išvadomis, teigiama, kad „pagimdžiusios moterys protingesnės“⁵⁹. Tiesa, čia pat straipsnį komentuojančios skaitytojos diskutuoja su šia mintimi, teigdamos, kad, pavyzdžiui, joms po nėštumo susilpnėjo atmintis ar pajuto kitokių neigiamų poveikių.

Lyginant su specializuotais žurnalais, interneto svetainėje pasitaiko įvairesnės informacijos, daugiau požiūrio taškų. Pavyzdžiui, straipsnyje „Mamytei laikas į darbą!“⁶⁰ teigiama, kad „neretai vaiko gimimas suteikia mamai naujų impulsų tobulėti, ji atranda savyje naujų talentų ir gebėjimų. Būtų labai neprotinga paskandinti juos sauskelnių, košelių ir buities šurmuly. Niekas tokios „aukos“ neįvertins. Todėl jei jums būtina grįžti prie profesinių pareigų (nesvarbu, ar tai materialinė, ar dvasinė būtinybė), nesijauskite kalta. Vargu, ar kamuojama finansinių trūkumų ir negalėdama savęs išreikšti jūs sugebėsite duoti vaikui daugiau.“

Ši pozicija skiriasi nuo specializuotuose žurnaluose paplitusio, specialistų palaikomo požiūrio, kad pirmiausia moteris turi atsižvelgti į vaiko, šeimos, o galiausiai – į savo, kaip

⁵⁸ 1

⁵⁹ <http://www.supermama.lt/content/view/2178/54/>

⁶⁰ <http://www.supermama.lt/content/view/2158//>

asmenybės, poreikius; kuo ilgiau likti namuose su vaiku, pamiršti savo profesines ambicijas. Komentaruose taip pat reiškiamas gana sudėtingas pačių moterų požiūris, patirtis: „[Kai sėdi namie su vaiku] iš vienos pusės – [...] tavo pačios norai nebeegzistuoja, o iš kitos pusės - sėdėtum apsikabinusi savo pyplį ir iki senatvės jo nepaleistum.“

Specialioje tėčiams skirtoje skiltyje „Tėčio puslapis“ publikuojama informacija apie vyrų sveikatą, gyvenimo trukmę. Skiriama dėmesio vyro vaidmeniui šeimoje: rašoma apie tėvystės atostogas, apie išsiskyrusių šeimų tėčio vaidmenį, apie vyro dalyvavimą gimdyne, auklėjant vaikus, tėčio ir vaiko santykius. Pastebėtina, kad šioje skiltyje nėra tekstų apie vyro ir moters santykius, šeimą. Tokio pobūdžio tekstai publikuojami moterims skirtose skiltyse.

Straipsnyje „Kaip elgiasi tėčiai, naktį pravirkus kūdikiui“⁶¹, pateikiama statistika, kad dauguma vyrų, naktį pravirkus kūdikiui, tiesiog toliau miega arba apsimeta miegantys. Straipsnyje kalbama, kad tai užkrauna nepelnytą naštą moterims ir dėl to patiriama nuoskauda kenkia santykiams šeimoje. Straipsnio komentaruose dalijamasi labai įvairia patirtimi šiuo klausimu. Vienos moters patvirtina straipsnio teiginį ir patvirtina jaučiančios nuoskaudą, nes mano pavargstančios ne mažiau nei dirbantys vyrai: „šiąnakt trečią kartą nepajėgiau atsikelti, nepajėgiau akių atmerkti, sakau "būk geras atnešk", o jis "jau tikrai negaliu, taip jau ranką skauda". Teisingai, aš suprantu, kad jis dirba, bet aš irgi žmogus, kad ir nedirbantis.“; kartais dėl to netgi kaltina save: „mano vyrelis taip pat ryte paklausia, ar vaikas ramus buvo, nors būna, kad mažasis prarėkauja visą naktį. Ar vyras "šlanga" apsimeta, ar tikrai nieko negirdi - nesupratau ir nesuprasiu turbūt. Kiekvieną naktį širstu ant Jo ir kuriu visokius keršto planus (na kaip aš vieną dieną išėsiu su vaiku ar pan.). O dirbu ir aš, nuo nuovargio dažnai net į šonus mėto. O gal pati apsileidau - kai maitinau savo pienu, tai sakydavau, kad nėra tikslo Jam keltis, nes papuko negali duoti vaikui.“⁶² Tuo tarpu kitos moters teigia, kad vyrai keliasi prie kūdikio dažniau nei jos: „Mes auginam sūnelį, bet su kėlimusi problemų nėra, vyras šoka kaip įgeltas tik išgirdęs, man liepia išsimiegoti, nes aš, jo manymu, per dieną ir taip pavargstu su juo. Nuostabus vyras.“

Straipsnyje „Dešimt naujos tėvystės siurprizų“⁶³ rašoma apie asmens tapatybės problemas, su kuriomis susiduria vyras, tapęs tėvu. Tai – ganėtinai nauja tema, retai aptinkama specializuotoje šios rūšies žiniasklaidoje. Straipsnio tikslas nėra nurodyti receptų, kaip išspręsti problemas, bet aptariamoms gana rimtos psichologinės problemos, aiškinamos jų priežastys ir, svarbiausia, pabrėžiama, kad jos yra natūralios: „Vieną dieną jūs pažvelgiate į savo kūdikį ir staiga pajuntate, kad tą aistringą meilę, kurią dar vakar jautėte, pakeitė bukas, tuščias abejingumas. Ar jūs

⁶¹ <http://www.supermama.lt/content/view/282/>

⁶² Kalba netaisyta.

⁶³ <http://www.supermama.lt/content/view/21/>

pažįstate tą vaiką? Ar jis jums rūpi? Rodos, norite tučtuojau užbaigti visą tą tėvystės reikalą ir kur nors kitur pradėti naują gyvenimą. Galimybė labai viliojanti, tačiau staiga pajuntate slegiančią kalnę. Galų gale, jei jūs nemylite savo vaiko 24 valandas per parą, vadinasi, esate blogas tėvas, tiesa? Netiesa. Jausmų prieštaravimas tėvystėje yra normalus reiškinys, ir jūs tai pajusite dar šimtus kartų per ateinančius 50 metų. Tad pratinkitės.“

Paminėti pavyzdžiai parinkti kaip išsiskiriantys iš bendro konteksto. Didžioji dalis interneto svetainėje *Supermama* publikuojamų straipsnių menkai skiriasi nuo spausdintos žiniasklaidos tekstų. Tačiau reikia pripažinti, kad interneto svetainėje aptariamų temų ratas platesnis, daugiau dėmesio skiriama sudėtingesniems tėvystės ir motinystės aspektams, pateikiama daugiau įvairių požiūrių, su straipsnių komentarų funkcija atsiveria galimybė diskusijoms, dalijamasi įvairia patirtimi. Šie dalykai skaldo šiaip jau „monolitinį“ motinystės ir tėvystės įvaizdį. Tačiau temos nagrinėjamos gana paviršutiniškai, apsiribojama pasidalijimu savo patirtimi ar kitų šalių mokslininkų tyrimų citavimu ir spontanišku aptarimu.

2) *Mamos portalas*

<http://www.mama.lt>

Mamos portalas – tai mėnesinio leidinio „Mamos žurnalas“ svetainė. Svetainėje ne tik pateikiami tekstai, spausdinti žurnale, bet ir papildoma medžiaga: skiepu, gimdymo datos skaičiuokles, konsultantų patarimai įvairiais klausimais, reklamuojamos įvairios vaikams ir nėščiosioms skirtos prekės.

Svetainėje yra atskira „Tėvelio skiltis“, kurios paantraštėje teigiama, kad „būti geru tėvu tapo gero tono ženklu“. Štai psichologė Jolanta Šablauskienė straipsnyje „Tėtis vietoje mamos“⁶⁴ teigia, kad vyrams būtų naudinga išbandyti įvairesnius socialinius vaidmenis, tarp jų – ir motinystės, arba aktyvios vaiko priežiūros, vaidmenį: „Tradicinėje visuomenėje augantys žmonės jau ankstyvoje vaikystėje pradedami sprausti į tam tikrų etinių stereotipų rėmus: tai tinka vyrams, o šitai - tik moterims. Todėl patekęs į netipinę situaciją ne vienas jaučia baimę, nepasitikėjimą, bejėgiškumą. Šiuolaikinėje visuomenėje dažniausiai moterys yra linkusios griauti nusistovėjusius stereotipus, praplėsti savo galimybių ribas. Sveikintinas ir vyrų noras išbandyti įvairesnius socialinius vaidmenis.“

Publikuojamas „Mamos dienoraštis“, kuriame viena mama aprašo savo kasdienes rūpesčius auginant mažą dukrelę. Pagrindinės dienoraščio autorės dilemos – kaip surasti nors šiek

⁶⁴ <http://www.mama.lt/index.php?module=pagesetter&func=viewpub&tid=1&pid=254&page=1>

tiesiogiai sau (pradedant rytiniu prausimusi duše, baigiant minutėle paskaityti žurnalą) ir nenuskriausti savo vaiko, skirti jam pakankamai dėmesio. Vieno komentaro autorė apibendrina autorės problemas kaip kiekvieną motiną lydintį kaltės jausmą: „Tikriausiai tas "kaltės" jausmas atsiranda vos tik tapus mama ir lydi iki gyvenimo pabaigos... Subarei, nepamylavai, nepaguodei, kai labiausiai reikėjo.“⁶⁵

Dauguma šios svetainės tekstų perspausdinti iš leidinio „Mamos žurnalas“, taigi ir pažiūros deklaruojamos panašios, tradicinės. Vienas svarbus skirtumas tarp spausdinto žurnalo ir interneto svetainės – pastarojoje atsiradusi galimybė komentuoti straipsnius.

3) *Takas – mamoms*

<http://www.takas.lt/mama>

Interneto svetainė *Takas* turi atskirą skiltį, skirtą mamoms (taip pat yra atskira skiltis, skirta moterims, vyrams, skiltis apie keliones, automobilius, karjerą ir t.t.). Tai yra komercinė svetainė, ir joje nemažai komercinės informacijos – reklamuojamos knygelės, filmai, spektakliai, skirti vaikams. Informacija perspausdinama iš kitų svetainių arba naujienų agentūrų pranešimų.

Svetainėje pateikiama nemažai praktinės informacijos apie vaikų auginimą, lavinimą, siūloma pasinaudoti gimdymo datos skaičiuokle, skiepu, vaiko vystymosi kalendoriumi, siūlomos konsultacijos su specialistais ir t.t. Daugumą tekstų galima priskirti „naudingų patarimų“ žanrui.

Daugumoje tekstų motinystė pristatoma tradiciškai – kaip svarbiausias moters gyvenimo tikslas ir išsipildymas. Bene vienintelis autorius, rašantis specialiai šiai svetainei – gydytojas Romualdas Šemeta, nėščiujų sveikatingumo mokyklos vadovas, garsėjantis savo patriarchalinėmis pažiūromis į motinystę. Pavyzdžiui, Šemetos straipsnyje „Motinystės instinktas“⁶⁶ teigiama, kad „kiekvienas žmogus turi atlikti savo pareigą Žemėje. Moteriai Gamtos duota pareiga – natūraliai pastoti, išnešioti ir natūraliai pagimdyti.“

Pabrėžiama, kad moters ir vyro vaidmenys vaiko auginime yra natūraliai, iš prigimties skirtingi, ir didesnė atsakomybė tenka moteriai: „[...] motinystės instinktas yra svarbiausias mūsų gyvenime ir nukreiptas palikuonių išnešiojimui bei rūpesčiui jais. Tėvo instinktas mažiau patvarus, labiau seksualiai veikiamas ir orientuotas daugiausia į motinos ir palikuonių apsaugą.“

Moters atsidavimą darbui, karjerai autorius vertina kaip neigiamą reiškinį, kuris silpnina motinystės instinktą. Netgi susiejama motinystė ir intelektas: pastebima, kad aukštesnio intelekto moterys yra prastesnės motinos: „Savęs išsaugojimo instinktas ir motinystės instinktas gali

⁶⁵ <http://www.mama.lt/index.php?module=pagesetter&func=viewpub&tid=1&pid=267&topaV=166>

⁶⁶ http://mama.takas.lt/straipsnis.php?msg_id=8

būti ir vienas kitą atmetantys reiškiniai. Tai vartotojiško egoizmo ir karjerizmo atvejai, kai vaikas, motinos požiūriu, kėsina į jos materialinį būvį ar trukdo jos karjerai. Amerikiečių moterų, stambių firmų vadovių, apklausa parodė, jog dauguma jų sunkiai pagimdė vienintelį vaiką, būdamos 35-40 metų amžiuje. Ir tokio gimdymo motyvas greičiau buvo racionali būtinybė, moralinė pareiga, nei motinystės instinktas. Pavyzdys rodo, jog kuo aukštesnis moters intelektinis lygis ar jos atsiekimai, tuo mažiau jos gali būti linkusios motinystės pareigai.“

Feministinės pažiūros į motinystę ir kova už lygias vyrų ir moterų teises vertinami neigiamai, kaip iškreipiantys „natūralų“ motinystės instinktą; su tuo susiejami vaikų pametimo ir net vaikžudystės atvejai: „Mūsų daugelio nesėkmių priežastis yra ta, jog pas mus nėra aiškiai susiformavusi motinystės pareigos supratimo samprata. Kova už vyrų ir moterų lygias teises, feminizmo populiarėjimas iškreipia tikrąją motinystės sampratą. Neabejojama, jog vyrų ir moterų teisės turi būti lygios, tačiau lyčių paskirtį ignoruoti nevalia. Todėl motinystės instinktas pas mus šiandien prarado savo vertę. Ir ne todėl, kad moteris mažai gimdo, o dėl to, kad dalis jų nesirūpina jau esamais vaikais, palikdamos juos gatvės priežiūrai arba netgi pagimdžiusios juos žudo.“

Šis straipsnis išreiškia įprastą patriarchalinį požiūrį į motinystę ir tėvystę, tikėjimą, kad egzistuoja prigimtinis „motinystės instinktas“ kai visa atsakomybė dėl vaiko pradėjimo, išnešiojimo, pagimdymo ir auginimo paliekama moteriai; visos su motinyste susijusios blogybės aiškinamos nepakankamu „motinystės instinktu“.

Teksto tendencingumą pastebi kai kurios skaitytojos ir savo komentaruose prieštarauja autoriaus požiūriui: „Straipsnyje vyrauja neigiamos nuotaikos - kokios "pagedusios" tos šiuolaikinės moterys ir kaip tai neigiamai atsiliepiama vargšams "neteisingai pradėtiems" vaikams. Kažkodėl į šį reikalą žiūrima labai siaurai ir norima neigiamai nuteikti prieš pažangias, daugiau siekiančias gyvenime moteris, kurios nori būti ne tik patelėmis (atleiskite, mamomis), bet ir pasižymėti kitose srityse. O ar nepagalvojate apie tai, kad energinga moteris aukštu IQ gali sėkmingai daryti karjerą ir auginti protingus, laimingus vaikus, kurie ja didžiuosis ir seks jos pėdomis (turėdami labai gerą pavyzdį - nuostabią Mamą). Kai tuo tarpu trykštanti motinystės instinktu namų šeimininkė kur kas mažiau gali duoti savo vaikučiams...“

Nors svetainės redakcijos pozicija motinystės ir tėvystės atžvilgiu yra tradicinė ir patriarchalinė, tačiau komunikacijos kanalo specifika, galimybė skaitytojoms komentuoti straipsnius suteikia galimybę kitokių pažiūrų moterims apginti savo nuomonę ir gyvenimo būdą, diskutuoti su tekstų autorių gana didaktišku nusiteikimu.

4) Už gyvybę

<http://www.gyvybe.lt>

Leidybos ir informacijos centro „Už gyvybę“ interneto svetainė. Nurodoma, kad prie jos kūrimo yra prisidėjusi Katalikų interneto tarnyba. Čia teikiama informacija apie kursus ir mokyklas apie šeimą, vaisingumą, kūdikio pradėjimą, natūralų gimdymą, natūralų maitinimą, atsakingą motinystę ir tėvystę, kūdikio planavimą.

Svetainėje ginama pozicija, kad sąmoningas kūdikio planavimas, atsakinga motinystė ir tėvystė pagal krikščioniškus principus apsaugo nuo daugelio bėdų, tokių kaip abortai, lytiškai plintančios ligos, kontracepcijos naudojimas ir t.t. Teigiama, kad iš šių bėdų ir visuomenės palaidumo pelnosi didžiulė industrija, kuriai priklauso prezervatyvų, kontraceptikų, vaistų gamintojai, abortus atliekantys gydytojai ir t.t. Kritikuojamos organizacijos, organizuojančios seksualinį nepilnamečių švietimą - Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija ir Atviros Lietuvos fondas, finansuojantis leidinius, kurie, pasak interneto svetainės redakcijos, propaguoja kontraceptines priemones ir palaidą lytinį gyvenimą.

Svetainėje talpinamas leidinys „Už gyvybę“ pristatomas kaip „Informacinis leidinys gyvybės gynėjams“, jame griežtai pasisakoma prieš abortus, prieš dirbtinį apvaisinimą ir pateikiama daug medicininių, moralinių, tikėjimo dogmomis grįstų argumentų šioms pozicijoms apginti. Pavyzdžiui, viename straipsnyje teigiama, kad „Seksualinis švietimas – švietimas nukreiptas prieš gyvybę“⁶⁷.

Redakcijos naudojami abortą smerkiantys argumentai tradiciškai manipuliuoja moterų savigrauža ir nelabai logiškai susieja šį reiškinį su „katastrofiškais“ šalies natūralaus gyventojų prieaugio rodikliais: „Skaudu, bet Lietuvoje jau 45 metus naikinama užsimezgusi žmogaus gyvybė m o t i n a i⁶⁸ norint. Dar skaudžiau, kad šis pragaištingas legalaus aborto pagal moters norą Sveikatos apsaugos ministerijos įsakymas veikia jau 10 metų Nepriklausomoje Lietuvoje. Neatsižvelgiama ir į siaubingą tikrovę: Lietuvoje jau 7 metus nėra natūralaus gyventojų prieaugio. Esame tauta be ateities.“⁶⁹

Straipsniuose teigiama, kad „Kontracepcija padaro vyrus žiauriais“⁷⁰, „Kai kam lytiškai plintančios ligos ir nepilnamečių nėštumai tapo tikra „aukso gysla““⁷¹.

Leidinio „Už gyvybę“ 2000-ųjų metų numeryje Nr. 7-8⁷² publikuojami pranešimai, kuriuos skaitė Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos

⁶⁷ http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200006/uzg06_03.html

⁶⁸ Paryškinta svetainės redakcijos

⁶⁹ http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/20000708/uzg07-8_01.html

⁷⁰ http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_10.html

⁷¹ http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200313/uzg13_09.html

⁷² <http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/20000708/index.html>

surengtos konferencijos Seime dalyviai. Pavyzdžiui, Nijolė Liobikienė perspėja apie seksualinio švietimo žalą paauglių psichologijai: „Kai paaugliams aiškinama, kaip naudoti kontracetines priemones, į jų pasąmonę siunčiama žinia, kad ši jų kūno funkcija yra nevertinga. Asmenybė negali subręsti, jei ji dirbtinai suskaldoma, primamas lytiškumas ignoruojant vaisingumą.“

Kitos konferencijos dalyvės Birutės Obelienės pranešime svarstoma, tėvas ar motina atlieka pagrindinį vaidmenį vaiko ugdyme. Pastebima, kad tradicinė samprata, kai ugdymo misija priskiriama motinai, Lietuvoje paplitusi tarp mokslininkų 1990-ųjų pradžioje, veikiama užsienio šalių patirties, pradėjo keistis tėvo naudai. Tačiau fiksuojamas vyro sutrikimas šios naujos atsakomybės akivaizdoje, nesupratimas, kokį vaidmenį jis turėtų atlikti: „Tėvo vaidmenį bei įtaką vaikams studijavęs psichologas Henry Biller tvirtina, jog dauguma tėvų nežino, kokį vaidmenį jie galėtų atlikti - daugiau negu tik pasirūpinti pragyvenimu. Dauguma kūdikio gimimo laukiančių tėvų neįsivaizduoja savęs naujagimio tėvo vaidmenyje – jie mato save bevaikščiojantį su 2-3 metų vaiku arba žaidžiantį kamuoliu su paaugliu.“ Kaip „prasto“ tėvystės jausmo „funkcionavimo“ priežastis pranešėja mini netobulus įstatymus (faktą, jog vyro sutikimas nereikalingas moteriai nusprendus daryti abortą): „Vyro suvokimas, kad jis neturi juridinės galios apsaugoti savo negimusį kūdikį, pasipriešinti jo motinos savanaudiškumui, pažeidžia vyro tėvystės jausmą, neleidžia jam deramai išsiskleisti.“ Galiausiai padaroma išvada, kad tėvo vaidmuo iš esmės nesikeičia ir jis lieka „motinos palaikytojas“: „Tėvas savitu būdu veikia vaiko ugdymą ir jį papildo, tačiau bene svarbiausia tėvo funkcija yra motinos, kaip ugdytojos, palaikymas.“

Kai kuriuose svetainėje publikuojamų tekstų bandoma atidžiau pažvelgti į motinystės ir tėvystės reiškinių sudėtingumą. Aptariamai žiniasklaidoje paplitę moterų stereotipai pažymint, kad nė vienas iš jų nėra priimtinas moteriai, suvokiančiai savo, kaip atsakingos motinos ir moters, vaidmenį.

Svetainė *Už gyvybę* gana aiškiai atskleidžia Katalikų bažnyčios požiūrį į motinystę ir tėvystę. Ypač dažnai cituojamas popiežius Jonas Paulius II. Sveikintinos autorių pastangos atidžiau patyrinėti šeimos, motinystės, tėvystės, gimdymo, aborto, seksualinio švietimo institucijas ir pareikšti dažnai nepopuliarią, kitokią nuomonę. Tačiau deklaruojamos pažiūros į motinystę ir tėvystę dažnai konfliktuoja su moters, kaip laisvos asmenybės, teisėmis ginti savo kūno vientisumą ir laisvę.

Šioje svetainėje nėra straipsnių komentavimo galimybės nei diskusijų forumo. Kitų nuomonių pareikšti neįmanoma, taigi čia, panašiai kaip spausdintoje žiniasklaidoje, svetainės kūrėjai nevaržomai formuoja savo ideologiją ir savo požiūrį į motinystę. Reikia atsižvelgti ir į šios svetainės kūrėjų ir tikslų specifiškumą: katalikiška organizacija siekia propaguoti katalikiškas vertybes seksualiniame ir šeimyniniame gyvenime.

Pastebėtina, kad svetainė nėra aktyviai atnaujinama; paskutiniai joje patalpintų leidinių numeriai – 2003-ųjų metų; atnaujinama tik informacija apie renginius, naujas knygas, konferencijas, kursus.

5) *Vaikas*

<http://www.vaikas.lt>

Tai interneto svetainė, taip pat skirta natūraliam gimdymui, natūraliam maitinimui. Pristatomas „sąmoningos motinystės ir tėvystės judėjimas“. Skirtumas tas, kad šis tinklapis neatstovauja jokių institucijų, tai tiesiog tėvų-bendraminčių, vienijamų sąmoningos motinystės ir tėvystės idėjų, dėka atsiradusi svetainė.

Svetainėje aptariami įvairių tautų papročiai, susiję su nėštumu, gimdymu ir vaikų auginimu, aptariamas pribuvėjos vaidmuo, gimdymas namuose, vaikų ugdymo metodai, tokie, kaip Valdorfo pedagogika, ir kt. *Vaikas* pateikia nuodugnesnę aptariamų temų analizę, nuorodas į literatūros šaltinius ar naudingas svetaines internete.

Svetainėje skiriama nemažai dėmesio ir motinai, ir tėvui, ir vaikui. Motinos skiltyje pasakojamos su gimdymu susijusios tradicijos, kalbama apie gimdymo stresą ir pogimdyminę depresiją. Taip pat pripažįstama, kad motinystė – ne tik teigiama patirtis, o daug sudėtingesnis procesas: „Motinystės jausmas nėra užbaigtas dydis. Giliai klysta tie, kurie mano, jog pakanka moteriai pagimdyti ir motinystės jausmas lyg matematinė konstanta, gražus ir teisingas, lydės ją visą gyvenimą. Šis jausmas neišsiskleidžia sekančią minutę po gimdymo ir išlieka besikeičiantis visą gyvenimą, priklausomai nuo vaikų amžiaus, lyties, skaičiaus ir pačios moters dvasinių, psichinių savybių bei gyvenimo aplinkybių. Tai daugiaprasmiškas jausmas.“⁷³

Apie motinystę publikuojama daug medžiagos ir gilesnių straipsnių. Pavyzdžiui, publikuojamas Ros Coward straipsnis „Motinystės dangus ir pragaras“⁷⁴ iš knygos „Motinystė ir ambivalentiškumas“, nagrinėjantis temą, kuri yra tapusi tabu bet kokuose populiariuose leidiniuose apie motinystę ir vaikų auginimą: vaikžudystę. Pasakojama apie motinas, nužudžiusias savo vaikus; bandoma ieškoti gilesnių šių nelaimių priežasčių; kritikuojamas vienareikšmis ir kategoriškas visuomenės nuosprendis tokioms moterims. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad mylinčias motinas tokiam žingsniui gali pastumti ne tik psichinės, ekonominės ar socialinės problemos, bet ir visuomenės nusigrėžimas nuo jų, vienišų motinų problemų ignoravimas, apskritai bet kokių problemų, susijusių su motinyste, nutylėjimas: “Motinystė yra sunki. Ji reikalauja pokyčių jūsų

⁷³ <http://www.vaikas.lt/seima/index.htm>

⁷⁴ http://www.vaikas.lt/seima/motinos_gimimas/daugiaprasmybe/s_mg_d_s01.htm

gyvenime ir ji keičia jus, kartais išjudindama jausmus, kurie jus tiesiogine prasme gali išvaryti iš proto. Moterys, užuot skleidusios gėrį savo nuostabiems vaikams, susiduria su pačioms netikėtu pykčiu ir kankinančiu kaltės jausmu. Motinoms labai reikalinga parama, ypač vienišoms. Nuolatinė motinystės idealizacija atima iš moterų galimybę įvardyti jausmų ir emocijų sumaištį.“

Svetainės kūrėjai pastebi problemą dėl pernelyg menko vyro vaidmenis šeimoje, ir didelę atsakomybės dalį priskiria žiniasklaidos kuriamiems stereotipams: „Mes manome, kad problema ne tėčiuose, o problema žiniasklaidoje, kuri nesirūpina (ar nemoka) pateikti teigiamų pavyzdžių.“⁷⁵

Interneto svetainė *Vaikas* – tai bendraminčių svetainė, kurioje susiejamos senos tradicijos ir naujos idėjos, stengiamasi nepaviršutiniškai aptarti moters ir vyro patirtį naujos gyvybės atsiradimo akivaizdoje. Gaila, kad techniškai svetainė nėra visai tobula ir, atrodo, nėra iki galo užbaigta.

Interneto svetainės pagal turinį galima suskirstyti į „populiariausias“ ir „specifines“. Pirmosiose daugiausia publikuojama populiari, lengvai ir greitai perskaitoma informacija, įdomybės; dominuoja paviršutiniški „lengvi skaitalai“, straipsniai apie tėvus-įžymybes, praktiniai patarimai. Antrosios kategorijos svetainės atstovauja tam tikras specifines pažiūras į motinystę ir tėvystę, remiasi tam tikromis vertybėmis ir tradicijomis, turi gana aiškią poziciją daugeliu su motinyste ir tėvyste susijusių klausimų.

Populiariosioms svetainėms galima priskirti *Supermamos*, *Takas – mamoms*, *Mamos portalo*. *Mamos portalo* pateikia šiek tiek įvairesnių nuomonių, tačiau dominuoja tradicinis patriarchalinis požiūris į motinystę. Negausiuose straipsnių komentaruose kartais atsispindi pačių motinų patirtis, pažiūros, bet retai polemizuojama su pagrindiniu požiūriu. *Takas-mamoms* daugiausia publikuojama praktinė informacija, patarimai. Vienintelis specialiai šiai svetainei rašantis autorius – gydytojas R.Šemeta – atstovauja griežtai tradicinį patriarchalinį požiūrį į motinystę. Komentaruose skaitytojos gana aktyviai diskutuoja dėl šio autoriaus minčių, juose atsiskleidžia patirties įvairovė ir gilesnės temos. *Supermama* šiuo požiūriu demokratiškesnė ir atviresnė, spausdinama daugiau įvairių požiūrių straipsnių, nevengiama užsiminti apie su motinyste ir tėvyste susijusias problemas. Tačiau visgi temos nagrinėjamos gana paviršutiniškai, nėra straipsnių, giliau nagrinėjančių motinystės ir tėvystės problemas. Dėl didelės tekstų ir komentarų įvairovės *Supermama* lankstesnė, nuosaikiau traktuoja tradicinį moters vaidmenį (tačiau visgi jį pripažįsta). Atkreipiamas dėmesys į tėčius, jų vaidmenį vaikų ugdyme; skaitytojų pareikštos

⁷⁵ <http://www.vaikas.lt/seima/index.htm>.

nuomonės atspindi aktyvesnio vyro vaidmens poreikį. *Supermama* suteikia daugiau erdvės įvairioms nuomonėms, svetainė kuria nevienaplanį motinystės įvaizdį, tačiau dažniausiai išlieka paviršutiniška.

„Specifinės“ pagal savo turinį svetainės *Už gyvybę* ir *Vaikas* propaguoja atsakingą tėvystę ir motinystę, tačiau skirtingais aspektais. *Už gyvybę* pristato Katalikų bažnyčios požiūrį į šeimą, seksualinį gyvenimą, pasisako už atsakomybę ir prieš dirbtinį nėštumo reguliavimą. Praneša apie situaciją, šios srities pokyčius šalies teisinėje sistemoje, apie veiksmus, kurių imasi vieni ar kiti asmenys. Tai aktyviai katalikišką ideologiją propaguojanti svetainė. Šioje svetainėje motinystė aptariama kaip labai atsakingas žingsnis, kuriam reikia pasiruošti pagal tam tikras nustatytas taisykles. Prieš pradėdama kūdikį motina turi būti labai rimtai pasiruošusi, ir vėliau kantriai nešti savo našta. Smerkiamos „blogos“ motinos – atliekančios abortus, vartojančios kontraceptikus, neplanuotai pastojusios paauglės ir kt. Vyro vaidmuo vaiko ugdyme svarbus, tačiau antraeilis. Vyras taip pat turi suvokti savo atsakomybės dydį ir išstvermingai ją nešti, tačiau jo pareiga greičiau nukreipta ne į patį vaiką, o į „pagalbą moteriai“.

Vaikas, sukurtas atsakingų tėvų susivienijimo, populiarina tam tikrus dalykus – natūralų gimdymą ir maitinimą, tam tikras ugdymo sistemas. Svetainėje pateikiama įvairi informacija apie gimdymą, motinystę, tėvystę, vaiko ugdymą; remiamasi senosiomis šalies tradicijomis, apžvelgiami įvairių autorių veikalai, taip pat ir rimti teoriniai veikalai. Motinystė pagal *Vaiką* – atsakingas ir sudėtingas gyvenimo tarpsnis. Ne mažiau svarbi yra tėvystė, pradedant nuo tėčio dalyvavimo gimdyme iki pagalbos maitinant ir tiesioginio ryšio (o ne per mamą) su savo vaiku.

Taigi internete pristatomi motinystės įvaizdžiai pasiskirsto į keletą grupių.

1. Tradicinis įvaizdis. Motinystė turėtų daryti tik teigiamą įtaką moteriai, ji - moters gyvenimo siekiamybė; vaiko interesai yra aukščiau už motinos interesus; vyras vaiko auginime dalyvauja epizodiškai; vaiko auginimas – uniforminis, vykdomas pagal specialistų instrukcijas. Specialistų pasisakymuose dominuoja tradicinis patriarchalinis požiūris į motinystę. Nutylimos sudėtingesnės su motinyste susijusios problemos. Neigiamos emocijos ir patirtys laikomos atsitiktinėmis, taisytinomis.

2. Krikščioniškas įvaizdis. Remiasi krikščioniškomis vertybėmis, grindžiamas atsakomybe (daugiausia – moters) dėl vaiko pradėjimo, auklėjimo ir auginimo. Griežtas šeimos modelis: moteris augina vaiką, vyras „jai padeda“.

3. Sąmoningos motinystės įvaizdis. Motinystė – sudėtinga ir įvairi. Sėkmingai motinystei padeda ir senųjų tradicijų pažinimas, ir nauji teoriniai tekstai. Didelė asmens laisvė, nėra griežtai suskirstytų lyčių vaidmenų. Motinystė yra problematiška, tačiau problemas galima išspręsti,

kai apie jas žinoma; jų nereikia slėpti.

4. Abejojančios motinystės įvaizdis. Tai – sąlygiškai išskirta kategorija. Abejojimo, kaltės jausmo tendencija pastebima daugelyje straipsnių komentarų. Daugeliu žinučių skaitytojos siekia pasidalinti labai asmenine patirtimi, patikrinti, ar joms vienoms taip nutinka. Tai kuria abejojančios motinystės įvaizdį. Galima daryti prielaidą, kad abejojimo bruožų turinti motinystė yra plačiai išplitusi tikrovėje. Silpnėjant šeimos saitams, silpnėjant motinystę varžančioms ir formuojančioms tradicijoms, tapdama vis laisviau pasirenkama ir formuojama, motinystė Lietuvoje pergyvena transformacijas. Didžiulį autoritetą įgyja specialistai, diktuojantys vis detalesnius receptus, kaip elgtis kiekvienu gyvenimo atveju. Tai sąlygoja didesnę ar mažesnę kiekvienos moters sutrikimą, nežinojimą, kaip teisingai atlikti motinos vaidmenį, kaltės jausmą, kelia daug klausimų, nepasitikėjimą savo sprendimais.

4. MOTINYSTĖS ĮVAIZDŽIO ŽURNALUOSE IR INTERNETO SVETAINĖSE PALYGINIMAS

Lyginant specializuotų mėnesinių žurnalų ir interneto svetainių tyrimus pirmiausia reikia pabrėžti komunikacijos kanalų skirtumus, kurie turi įtakos informacijos ir kuriamų įvaizdžių turiniui. Spausdintuose žurnaluose publikuojamas griežtai nustatytas skaičius tekstų; visa medžiaga, įskaitant ir skaitytojų laiškus, kontroliuojama redakcijos. Interneto svetainėse tekstų skaičius neapibrėžtas, egzistuoja nuolatinė publikavimo tėkmė. Pagrindinį informacijos turinį taip pat reguliuoja svetainės redakcija, tačiau straipsnių komentarų galimybė leidžia skaitytojams pareikšti savo nuomones, diskutuoti.

Periodinis žurnalas – komercinė prekė, kurios gaminimas yra brangus. Kitaip tariant, žurnalui įkurti reikalingi dideli resursai, ir tai gerokai apriboja jų atsiradimo galimybes, o esami egzistuoja griežtos konkurencijos dėl skaitytojų, dėl reklamos davėjų sąlygomis. Tuo tarpu interneto svetainės sukūrimas nereikalauja tokių didelių resursų, ir svetainės tikslas nebūtinai yra komercinis: jis gali būti sukurtas tikslu skleisti vienas ar kitas mintis ar ideologiją, surasti bendraminčių, dalintis patirtimi, nagrinėti dominančius klausimus. Ši sąlyga lemia, kad internete egzistuoja didesnė požiūrių ir pozicijų įvairovė nei spaudoje. Tuo tarpu visuose tirtuose žurnaluose laikomasi beveik vienodos pozicijos motinystės ir tėvystės klausimais, šiek tiek liberalesne pozicija išsiskiria *Mažylis*, pateikiantis šiek tiek didesnę informacijos įvairovę.

Specializuotuose žurnaluose motinystė vaizduojama tradiciškai, pabrėžiant pasiaukojimą, pilnatvę, nutylint sudėtingesnes problemas, patologizuojant neigiamas patirtis ir emocijas. Specialistų pasisakymuose taip pat dominuoja tradicinis požiūris. Tėvo vaidmuo vaiko auginime pristatomas kaip epizodiškas, šalutinis; aktyvesnis tėvas pristatomas kaip egzotika. Motina laikoma svarbiausia vaiko augintoja, tarpininke tarp vaiko ir visuomenės.

Nors dauguma aptartų interneto svetainių laikosi to paties, tradicinio, požiūrio į motinystę, kaip ir spauda, tačiau dėl kanalo specifikos – komentarų ir menkai ribojamo žinučių kiekio ir šaltinių – vienalytis įvaizdis ima skaldytis. Skaitytojų komentarai diskutuoja su straipsnių autorių nuomonėmis ir tarpusavyje, dalijamasi autentiška patirtimi, kuri priartina prie tikrosios padėties šioje srityje.

Interneto svetainės suskirstytos į „populiariausias“, kurių turinys labai panašus į specializuotų žurnalų turinį, ir „specifines“, atstovaujančias kitokią redakcijos poziciją. Pastarosioms atstovauja dvi svetainės. *Už gyvybę* pristato Katalikų bažnyčios poziciją, griežtai pasisakančią kai kuriais su motinyste susijusiais klausimais, tačiau kurianti motinystės įvaizdį, turinti daug bendrų bruožų su tradiciniu. Progresyvesnę poziciją atstovauja tėvų bendraminčių

grupelė, vaikų auginimą analizuojanti kaip kiekvieno šeimos nario – motinos, tėvo ir vaiko – asmens augimo ir tobulėjimo procesą. Interneto svetainėse *Vaikas* ir *Už gyvybę* pateikiami tekstai, rimtai analizuojantys motinystės ir tėvystės instituciją, problemas. Tokių tekstų nėra nė viename žurnale. Su tradiciniu įvaizdžiu ima konkuruoti kitos pažiūros. Sąlygiškai kiti įvaizdžiai pavadinti krikščioniška, sąmoninga bei abejojančia motinyste. Pastarajai grupei priklauso skaitytojų pasisakymų kuriamas įvaizdis: nepasitikėjimas savo sprendimais, sutrikimas, konfliktas tarp privalomo tradicinės motinystės vaidmens ir kitokios realybės, kaltės jausmas.

Internetas siūlo didesnę identifikacijų galimybę. Moteris, kuriai plačiai paplitęs tradicinis motinystės įvaizdis nėra artimas, turi galimybę sužinoti ir kitus požiūrius.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Pergyvenusi sudėtingas transformacijas, paveikta įvairių socialinių, ekonominių, istorinių priežasčių, tradicinė motinystės samprata yra dirbtinis produktas, kultūrinis konstruktas, geriausiai atitinkantis ir atspindintis šiuolaikinės visuomenės motinai priskiriamą vietą. XIX a. susiformavo iki dabar populiarus motinystės romantizavimas, susiejimas su namais, privačia sfera, vaikų auginimo rūpesčius paliekant vien moteriai. Vyras skatinamas dalyvauti viešajame gyvenime, išlaikyti ir įteisinti šeimą ir vaikus, tačiau neskatinamas iš tiesų auginti savo vaikų. Vienas iš veiksnių, palaikančių tradicinę motinystės sampratą, įteisinančią moters diskriminavimą, yra jos vaizdavimas žiniasklaidoje.

Žiniasklaidos kuriamas įvaizdis yra dvejopos prigimties: pirma, jis gimsta veikiamas žiniasklaidos specifikos – polinkio supaprastinti, stereotipizuoti. Antra, jis atspindi plačiai visuomenėje pripažįstamas pažiūras. Motinystės temą žiniasklaidoje linkstama atskleisti remiantis visuotinai priimtomis nuostatomis ir tradicijomis.

Įvaizdžių prigimtis lemia, kad jie siūlo tam tikrą savybių, požymių rinkinį. Pavyzdžiui, kategorijai “veikli mama” priklausanti moteris, pasak žiniasklaidos, turėtų būti vienokia, o “mamanamų šeimininkė” – kitokia. Šiuos vaidmenis apibendrina universalesnis motinystės įvaizdis – savybių, kurias turėtų turėti kiekviena motina, rinkinys. Remiantis sociologinėmis teorijomis, šis įvaizdis priklausomai nuo žiniasklaidos paplitimo turi didesnę ar mažesnę įtaką individualios motinos savęs suvokimui.

Moters-patelės ir vyro-patino įvaizdžiai žiniasklaidoje dažnai pasitelkiami moterų diskriminacijai pateisinti. Tam tikros emocijos, vaidmenys laikomi moteriškais, kiti – vyriškais, ir tokiu būdu įtvirtinami lyčių stereotipai. Tai ypač stipriai veikia vyrus, kurie, nenorėdami „sumoteriškėti“, vengia imtis moteriai priskiriamų vaidmenų, tarp jų – ir rūpinimosi vaikais. Pasak lyčių vaidmenis Lietuvoje tyrinėjančių autorių, nemoteriškumo norma – rimta kliūtis visavertei tėvystei ir partnerystei šeimoje.

Įvairūs Lietuvos žiniasklaidos tyrimai rodo, kad moters vaidmuo šeimoje sureikšminamas daug labiau nei vyro. Net vykstant socialiniams bei ekonominiams pokyčiams, keičiantis lyčių vaidmenų sampratoms, socialiai priskiriamos kliūtys išlieka. Pavyzdžiui, moters vaizdavimo atveju visuomet egzistuoja šeimos ir karjeros konfliktas, tuo tarpu nekvestionuojama, kodėl vyrai be dvejonų pasirenka pastarąją.

Darbo įvade iškelta hipotezė, kad Lietuvos žiniasklaidoje dominuoja tradicinis patriarchalinis motinystės įvaizdis, pasitvirtino. Moteris skatinama vardan šeimos paaukoti savo karjerą, profesines ambicijas, atsiduoti buities rūpesčiams. Vis dėlto pirmenybę profesijai

suteikusios motinos privalo pasiteisinti ypatinga sėkme profesiniame gyvenime, kuri sumažintų jos kaltę dėl motinos pareigų apleidimo. Ignoruojamos motinystę lydinčios problemos, nekalbama apie motinysčių įvairovę, apie su ja susijusią prievartą, manipuliavimą; bloga fizinė ar psichinė savijauta, susijusi su motinyste, patologizuojama, paverčiama sveikatos problema, kurią reikia gydyti, kad moteris vėl galėtų virsti „gera motina“.

Specialistų pasisakymuose dominuoja patriarchalinis požiūris į motinystę. Vis dar populiarus biologinis aiškinimas, kad tik moteris turi motinystės instinktą, kurio dėka ji geriau nei vyras gali pasirūpinti vaiku. Gydytojų komentaruose smerkiamos motinos, kurios nepakankamai dėmesio skiria vaikui, kritikuojamos netgi lyčių studijų ir lygių galimybių idėjos kaip iškraipiančios tikrąją motinystės sampratą. Moterys, sunkiau išgyvenančios nėštumą, diagnozuojamos kaip turinčios rimtų problemų su moteriškumu.

Tėvo vaidmuo vaiko ugdyme suprantamas epizodiškai. Pastebima tendencija tėvą prisiminti tik tam tikromis progomis, o neįprastai rūpestingus tėvus pristatyti kaip egzotiką. Per daug aktyvus tėvas rizikuoja sumokėti už tai didelę kainą – visuomenės akyse jis „sumoteriškėtų“, nebebūtų „tikras vyras“. Visa tai atitolina vyrus nuo šeimos ir nuo moters, sukuria susvetimėjimą ir priešišumą. Šiek tiek daugiau dėmesio tėvystei spaudoje pastaruoju metu skirta už lygias teises kovojančių organizacijų vykdomų projektų dėka. Šie tekstai – ryškus kontrastas tradiciniam tėvo vaidmeniui šeimoje įvaizdžiui. Deja, ši alternatyva kol kas – tik epizodiška.

Tradicinis motinystės įvaizdis vyrauja specializuotuose žurnaluose *Tavo vaikas*, *Mamos žurnalas* ir *Mažylis*. Nežymiai liberalesnėmis pažiūromis išsiskiria *Mažylis*. Tačiau gilesnės analizės ir čia nėra pateikiama. Lyginant motinystės įvaizdį skirtingais laikotarpiais pastebima nuasmeninimo tendencija. Motinoms vis mažiau skiriama dėmesio kaip asmenybėms, daugėja apibūdinimų, kur nebepaminimas net asmens vardas. Ankstesniame laikotarpyje moterys buvo įdomios ne tik kaip motinos, bet ir kaip tam tikros srities profesionalės, tam tikro miesto gyventojos, asmenybės, turinčios ir kitų interesų ir gabumų. Visuose tirtuose žurnaluose šis susidomėjimas nyksta. Skurdžiai atspindima motinystės patirties įvairovė kuria vienamatį motinystės įvaizdį. Pastebima tendencija, kad motinystė specializuotuose leidiniuose pristatoma kaip patraukli prekė, kurios turėtų geisti kiekviena moteris.

Internete, kitaip nei spausdintoje žiniasklaidoje, pastebimas silpnėjęs tradicinio įvaizdžio vientisumas ir didesnė įvaizdžių įvairovė. Vientisumą skaldo straipsnių komentarai, kuriuose dažnai atsispindi kitokia nuomonė, liberali svetainės redakcijos pozicija spausdinamų tekstų turinio, galimo jų nepopuliarumo atžvilgiu. Įvaizdžių įvairovę kuria net dvi skirtingiems požiūriams atstovaujančios svetainės – *Už gyvybę* ir *Vaikas*. *Už gyvybę* pristato Katalikų bažnyčios poziciją, griežtai pasisakančią kai kuriais su motinyste susijusiais klausimais, tačiau visgi kurianti

motinystės įvaizdį, turinti daug bendrų bruožų su tradiciniu. Progresyvesnę poziciją atstovauja tėvų bendraminčių grupelė, vaikų auginimą analizuojanti kaip kiekvieno šeimos nario – motinos, tėvo ir vaiko – asmens augimo ir tobulėjimo procesą. Interneto svetainėse *Vaikas* ir *Už gyvybę* pateikiami tekstai, rimčiau analizuojantys motinystės ir tėvystės instituciją, problemas. Tokių tekstų nėra nė viename žurnale. Su tradiciniu įvaizdžiu ima konkuruoti kitos pažiūros. Sąlygiškai išskirtas abejojančios motinystės įvaizdis. Pastarajai grupei priklauso skaitytojų pasisakymų kuriamas paveikslas: nepasitikėjimas savo sprendimais, sutrikimas, konfliktas tarp privalomo tradicinės motinystės vaidmens ir kitokios realybės, kaltės jausmas. Tai atspindi šiuolaikinės motinos būseną – pasimetimą tarp galybės specialistų patarimų, įvairių ugdymo programų; konfliktą su visuomenėje nusistovėjusia motinystės samprata, kuri lemia besikeičiančios gyvenimo sąlygos, realybė (dirbančios, ekonomiškai stiprios motinos), kuri pradeda iš esmės skirtis nuo vaizduojamos žiniasklaidoje; nepasitenkinimą nusistovėjusiu vyro vaidmeniu šeimoje; kaltės jausmą, kylantį iš nesugebėjimo prilygti tradicinės motinystės idealui. Tai – signalai, kad žiniasklaidos kuriami įvaizdžiai atitrūkę nuo visuomenės, nėra aktualūs, kad motinoms rūpimi klausimai dažnai nutylimi arba kad jų netenkina pateikiami paviršutiniški, tradiciški atsakymai. Lyčių studijų specialistai teigia, kad gilesnės problemų analizės trūkumas stumia moteris į vienišumą, izoliaciją, užsidarymą ir savigraužą, kad tik jos vienos kaltos dėl to, kad neatitinka geros motinos standartų.

Motinystės sampratos transformacija Lietuvoje vyksta, tačiau gana lėtai ir sunkiai. Bendrai netradicinių motinystės įvaizdžių dalis žiniasklaidoje ne didėja o atvirkščiai, veikiamas specializacijos ir žiniasklaidos marketingo, mažėja. Moterys yra pagrindinė šių žiniasklaidos kanalų auditorijos dalis, potenciali reklamuojamų prekių pirkėja. Žiniasklaida prisitaiko prie nusistovėjusių visuomenės normų, kai moteriai tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auginimą, naujausias šios srities žinias, vaikui reikalingų prekių pirkimą. Įsiliejusi į šį ratą, žiniasklaida toliau palaiko įprastus vaidmenis, netgi juos sureikšmina, išgrynina.

Kita vertus, pradeda atsirasti įvairesni motinystės įvaizdžiai. Netradicinės patirtys (dirbančios motinos, vaikus auginantys tėvai) analizuojamos giliau. Interneto žiniasklaidoje pasitaiko ir rimtesnių studijų motinystės klausimais, kas nepasakytina apie spausdintą žiniasklaidą. Tačiau ir pastaroji, reaguodama į ekonominius visuomenės pokyčius, kai vis daugiau moterų ima derinti šeimą su karjera, mažiau smerkia šį „netradicinį“ požiūrį.

Gilesnė vaikus auginančių vyrų ir moterų patirties analizė populiariojoje žiniasklaidoje atsiranda tik vykdomų projektų dėka; tačiau ir tai yra pozityvus ženklas. Net ir nedidelis diskusijas keliančių publikacijų skaičius turi galimybę keisti giliai išsaknijusias nuostatas.

Pasiūlymai:

1. Tyrinėti motinystės ir tėvystės įvaizdžius, pristatomus nacionalinėje ir regioninėje

Lietuvos žiniasklaidoje. Šiuose leidiniuose motinystės ir tėvystės įvaizdis kuriamas fragmentiškai, pateikiamas įvairiuose kontekstuose. Plačią auditoriją pasiekianti žiniasklaida turi galimybę formuoti visuomenės nuostatas įvairiais klausimais. Net jei skaitytojui tai nėra aktualu dabar, vis tiek jo sąmonėje formuojasi pasyvios nuostatos šiuo klausimu, ir atėjus laikui veikia asmens vertybių sistema.

2. Atlikti žiniasklaidos poveikio skaitytojų nuomonei apie motinystę tyrimus.
3. Organizuoti žiniasklaidos darbuotojų švietimą lyčių studijų srityje; supažindinti juos su lyčių studijų pasiekimais, pagrindinėmis nuostatomis, tradicinio motinystės įvaizdžio žala.
4. Inicijuoti straipsnius specializuotoje žiniasklaidoje, kurie pateiktų daugiau alternatyvių įvaizdžių, skatintų diskutuoti apie gilesnes su moters ir vyro psichologija susijusias problemas, skatinti žiniasklaidą neapsiriboti vaiko auginimo receptais.
5. Skatinti žiniasklaidos darbuotojus bendradarbiauti kovoje už lygias galimybes. Žiniasklaida turi unikalią galimybę pateikti naujas temas į visuomenės akiratį, skatinti svarstyti problemas, apie kurias anksčiau buvo tylima. Tokiu būdu ji turi galimybę keisti sustabarėjusias nuostatas motinystės ir tėvystės atžvilgiu.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

1. *Apie reklamą internete.* Elektroninis žurnalas. Prieiga per internetą: <http://www.apiereklama.lt/36.html> [žiūrėta 2006 m. sausio 16 d.].
2. Atkočiūnienė, Zenona, Grebliauskienė, Beata ir Janonis, Osvaldas. *Studijų darbų metodiniai nurodymai.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
3. Caplan, Paula J. *Don't Blame Mother.* New York: Harper & Row, Publishers, 1989.
4. Chodorow, Nancy. *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender.* California: University of California press, 1978.
5. Code, Lorraine (red.). *Encyclopedia of Feminist Theories.* London: Routledge, 2003.
6. Collins, Randal (red.) ir Coltrane, Scott (red.). *Sociology of Marriage and the Family.* Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1995.
7. Daugirdaitė, Solveiga. *Motinstė tarp feminizmo teorijos ir praktikos.* Iš žurnalo „Klėja“, Nr. 1, 2002. Prieiga per internetą: http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=299 [žiūrėta 2006 m. sausio 4 d.].
8. De Beauvoir, Simone. *Antroji lytis.* Vilnius: Pradai 1996.
9. Germanavičiūtė, Jolanta. *Moters įvaizdžio kategorijų raiška Lietuvos dienraščiuose.* Žurnalas Klėja Nr. 6, 2004 m. Prieiga per internetą: http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=561 [žiūrėta 2005 m. gegužės 22 d.].
10. Irigaray, Luce. *And the One Doesn't Stir Without the Other.* Iš: Signs 7 (1981): p. 60-67.
11. Jankauskaitė, Margarita ir Mackevičiūtė, Indrė. *Lyčių dialogui atvira bendruomenė. Kodėl reikia ir kaip galima siekti lyčių lygybės?.* Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2005.
12. Janonis, Osvaldas. *Bibliografinių nuorodų ir jų sąrašų sudarymo studijų bei mokslo darbuose metodika.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
13. Johnston, Deirdre D. *Invisible mothers: a content analysis of motherhood ideologies and myths in magazines.* Iš: Sex Roles: A Journal of Research, 2003 liepa.
14. *Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2005 metų sausio–rugsėjo mėnesiais apžvalga.* Ūkio ministerija. Vilnius, 2005 m. lapkritis. Prieiga per internetą: www.ukmin.lt [žiūrėta 2006 m. sausio 16 d.].
15. *Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška.* Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.dadcomehome.org> [žiūrėta 2006 m. balandžio 22 d.].
16. *Moters ir vyro įvaizdžiai bei santykiai spaudoje.* Tyrimo “Dominuojantys lyčių modeliai šiuolaikinėje Lietuvos žiniasklaidoje” medžiaga. Prieiga per internetą:

- <http://politika.osf.lt/kiti/santraukos/MotersIrVyroIvaizdziai.htm> [žiūrėta 2006 m. balandžio 22 d.].
17. *Nediskriminavimo ir lygių galimybių visiems ES strategija*. Brussels, 1.6.2005. Prieiga per internetą:
http://europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/ey07/com07_en.pdf
[žiūrėta 2006 m. balandžio 22 d.].
 18. Popenoe, David. *Life without Father*. New York: Free press, 1996.
 19. Rich, Adrienne. *Of woman born. Motherhood as experience and institution*. London: Norton&Company 1986.
 20. Skolnick, Arlene C., Skolnick, Jerome H. *Family in Transition*. New York: Longman, 1997.
 21. Slecza, Kazimierz. *Feminizmas*. Vilnius: Mintis, 2005.
 22. Stonkienė, Marija. *Vyraujantys šeimos modeliai ir socialiniai lyčių stereotipai Lietuvos žurnaluose, skirtuose paaugliams*. Žurnalas Klėja Nr. 5, 2004 m. Prieiga per internetą:
http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=526 [žiūrėta 2005 m. gegužės 22 d.].
 23. *Tėčiams tai patinka! Tėvelių, išėjusių vaiko priežiūros atostogų, patirtys*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
 24. Tereškinas, Artūras ir Reingardienė, Jolanta (red.). *Men and Fatherhood. New Forms of Masculinity in Europe*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
 25. “TNS Gallup”. Žiniasklaidos tyrimų ir reklamos monitoringo bendrovė. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.tns-gallup.lt> [žiūrėta 2005 m. gegužės 22 d.].
 26. Weitz, Shirley. *Sex Roles. Biological, Psychological and Social Foundations*. New York: Oxford university press, 1977.
 27. *Vyrai ir vaiko priežiūros atostogos*. Kokybinio tyrimo, kuriame dalyvavo vaiko priežiūros atostogų išėję tėvai, darbdaviai ir valdžios atstovai Lietuvoje, Islandijoje, Danijoje ir Maltoje bendra ataskaita. Vilnius: Eugrimas, 2005.

Specializuoti mėnesiniai žurnalai:

1. *Mamos žurnalas*. Vilnius, 2001 m. Nr. 1-6
2. *Mamos žurnalas*. Vilnius, 2005 m. Nr. 1-6
3. *Mažylis*. Vilnius, 2001 m. Nr. 1-6
4. *Mažylis*. Vilnius, 2005 m. Nr. 1-6
5. *Tavo vaikas*. Vilnius, 2001 m. Nr. 1-6
6. *Tavo vaikas*. Vilnius, 2005 m. Nr. 1-6

Specializuotos interneto svetainės:

1. *Mama, tėtis ir aš*. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://seima.ot.lt> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
2. *Mamos portalas*. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.mama.lt> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
3. *Mamos svetainė*. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://mamos-svetaine.de> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
4. *Pradžių pradžia*. Projektas „Gera pradžia – sveika visuomenė“. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.pradzia.org> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
5. *Supermama*. Interneto klubas mamoms ir tėčiams. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.supermama.lt> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
6. *Takas – mamoms*. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.takas.lt/mama> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
7. *Tavo vaikas*. Žurnalo „Tavo vaikas“ interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.tavovaikas.lt> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
8. *Už gyvybę*. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.gyvybe.lt> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].
9. *Vaikas.lt*. Interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.vaikas.lt> [žiūrėta 2006 m. sausio 22 d.].

Representation of motherhood in Lithuanian media (summary)

Gintarė Kavaliūnaitė – Amelyushkina

The object of the work is the concept of motherhood in Lithuanian society. The purpose is to explore the representation of motherhood in Lithuanian media.

The analysis of specialized magazines and web-sites has shown that the representation of motherhood in Lithuanian media is traditional and patriarchal. The woman is expected to sacrifice her professional career, ambitions in order to take care of the child properly. Problems and difficult questions related to motherhood are ignored; the diversity of motherhood not represented. The medical experts and consultants in the comments also represent the patriarchal attitude towards motherhood. The biological argument of maternal instinct is still popular in the discourse of mother and child related psychology. The role of the father is presented quite fragmentally. The father risks gaining female qualities in the eyes of society, if he becomes more active in the family life.

A conflict deriving from the discrepancy of the image presented in the media and the real life is observed. Analysis of the specialized web-sites has shown that the readers often discuss the traditional views presented by the author, in the comments to the article. The mothers state that current requirements of the traditional motherhood are not relevant in today's life, when the mother has many possibilities to work and study. There is a discontent with the passive role of the father in the family. Those are the signals that representation of motherhood in the media is not so relevant anymore, that the mothers are not satisfied with oversimplified representations and superficial answers.

The transformation of the representation of motherhood in Lithuanian media is taking place very slowly. There is a tendency to depersonalize mothers. This is due to stronger specialization of the media. On the other hand, a bigger diversity of images of motherhood is also appearing. The internet media is inclined to explore the problems related to motherhood deeper. Also the printed press becomes more tolerant towards nontraditional images of motherhood and fatherhood, as a reaction to new economic reality.